

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**BESARÁBIE 1940:
GEOPOLITICKÉ ASPEKTY
SOVĚTSKÉ EXPANZE**

autor:	Michal Šimečka
obor a ročník:	Politologie a mezinárodní vztahy, 3. ročník
akademický rok:	2005/2006
vedoucí práce:	Mjr. PhDr. Jiří Fidler
datum odevzdání:	22. května 2006

PROHLÁŠENÍ

Čestně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma **Besarábie 1940: geopolitické aspekty sovětské expanze** zpracoval samostatně a vyznačil v ní veškeré použité zdroje informací.

V Praze, 22. května 2006

Michal Šimečka

Obsah

Úvod	3
1. Geostrategický význam Besarábie	6
1.1. Zájmy carského Ruska na Balkánském poloostrově	6
1.2. Zrod regionu: válka 1806 – 1812	7
1.3. Geografie Besarábie a nevyužité výhody	8
1.4. Besarábie jako příklad pro ostatní?	10
1.5. Spor o jižní Besarábii	11
1.6. Přičlenění k Rumunsku v 1. světové válce	13
1.7. Otázka Besarábie ve Versailles	15
2. Besarábie jako objekt sovětské expanze	17
2.1. Sovětský tlak na Rumunsko v meziválečném období	17
2.2. Pakt Ribbentrop-Molotov a sovětská expanze	20
2.3. Rumunská izolace a příklon k Hitlerovi	22
2.4. Německá zájmy na Balkáně: mír a ropa	25
2.5. Význam Besarábie pro SSSR v roce 1940	29
2.6. Diplomatická příprava okupace: sovětsko-německá jednání	33
2.7. Rumunsko odevzdává své území	35
2.8. Průběh besarabské kampaně	38
3. Rumunsko-sovětský střet o Besarábii	42
3.1. Rumunská Besarábie?	42
3.2. Sjednocení a postavení Besarábie ve Velkém Rumunsku	43
3.3. Boj o moldavskou identitu	46
Závěr	50
Summary	52
Seznam odborné literatury	53
Projekt bakalářské práce	55

Úvod

„Zde je území, ležící v cestě všem d'áblům,“ napsal v 17. století moldavský kronikář Ion Neculce v narážce na oblast mezi řekami Prut a Dněstr. Vzhledem ke své poloze na periferii Evropy byla Besarábie vždy místem, kde se střetávaly mocenské zájmy zemí východu a západu. Od 19. století „ležela v cestě“ ruským a posléze sovětským plánům na ovládnutí Balkánu a černomořských úžin, což se nevyhnutelně stalo určujícím faktorem moderních dějin Besarábie. Právě o nich pojednává předkládaná bakalářská práce, popisující události léta roku 1940, kdy Besarábii zabral Sovětský svaz, a jejich geopolitické souvislosti.

Hlavním cílem práce je prostřednictvím analýzy okupace Besarábie poukázat na povahu sovětské expanze ve východní Evropě v první fázi druhé světové války. Rumunská Besarábie byla totiž jejím vrcholem, posledním územím, které si Sovětský svaz s tichým Hitlerovým souhlasem mohl vzít. Co přesně ale vedlo Sovětský svaz k jeho anexi? Jaký byl geostrategický význam Besarábie pro sovětskou politiku v roce 1940? To jsou otázky, na které se práce pokusí najít odpověď. Sovětskou okupaci Besarábie je ovšem potřeba vnímat i v širším kontextu, přesahujícím strategické plány dané tehdejší mezinárodně-politickou situací. Stejně jako u většiny teritoriálních sporů ve východní Evropě, i v případě Besarábie hrály důležitou roli historické reminiscence a národnostní složení regionu. Proto je práce rozdělena do tří částí, z nichž první pojednává o dějinách Besarábie, druhá o samotné okupaci a třetí o etnickém problému regionu.

První část práce načrtává dějiny Besarábie od počátku 19. století do roku 1918 a zahrnuje období, kdy byl region součástí carského impéria. Ústředním tématem první částí práce je pokus o analýzu geostrategického významu Besarábie v kontextu ruské expanze na Balkánském poloostrově, která se v 19. století stala konstantním prvkem mezinárodních vztahů. Vysvětlení role Besarábie v carských imperiálních plánech považuji za mimořádně důležité, neboť Sovětský svaz později převzal velkou část těchto koncepcí. Tuto etapu besarabských dějin uzavírá rok 1918, kdy byl v důsledku oslabení Ruska uskutečněn rumunský sen o „vysvobození“ besarabských soukmenovců a připojení území k vlastnímu Rumunsku.

Jádrem bakalářské práce je rozbor sovětské okupace Besarábie v roce 1940. Jeho součástí bude jak podrobný popis diplomatických příprav a samotného průběhu kampaně, tak analýza mezinárodně-politické konstelace, která Sovětskému svazu

umožnila území bez boje anektovat. V této souvislosti bude zdůrazněn význam paktu Molotov-Ribbentrop, jenž postavil rumunskou vládu při sovětském ultimátu v červnu 1940 do zcela bezvýchodné situace. Anexe Besarábie tudíž poskytuje zajímavý pohled na fungování nacisticko-sovětské spolupráce. Práce dále obsahuje pohled na zájmy a možnosti všech tří hlavních aktérů besarabské otázky – Sovětského svazu, Rumunska a Německa. Přirozeně, největší prostor bude věnován významu, který Besarábii v roce 1940 přikládal Sovětský svaz: jeho vidění Besarábie vycházelo do velké míry z tradičních ruských aspirací na Balkáně, ale Moskva pokládala za důležitou rovněž symbolickou hodnotu znovuzískání Besarábie jakožto území náležícího dříve mocnému ruskému impériu.

Třetí a závěrečná část práce se zaměří na etnický rozměr besarabského sporu, neboť právě ten umožňuje nejlépe porozumět významu Besarábie pro tehdejší Rumunské království. Pokusím se alespoň načrtnout základní problémy etnického složení regionu, jeho rozporuplnému vztahu k vlastnímu Rumunsku a způsobu, jakým tyto rozpory využíval pro své cíle Sovětský svaz. Nejasnosti spočívaly v otázce moldavské národnosti – tu Rumuni považovali za součást své vlastní, Sověti naopak za samostatnou, zatímco obyvatelé Besarábie si ji ani plně neuvědomovali.

Pokud se týče odborné literatury, z níž jsem při psaní práce vycházel, je nutno zmínit, že podle mně dostupných informací neexistuje v českém, anglickém nebo ruském vydání žádná monografie věnována výlučně anexi Besarábie v létě 1940. To vyplývá mimo jiné z toho, že mnoho sovětských dokumentů z první fázi války zůstává nadále uzavřeno v moskevských archivech. Zdroje, použité v práci, lze z hlediska obsahu rozdělit do dvou kategorií: v první jsou díla rámcově pojednávají o moderních dějinách Rumunska, Ruska a Balkánu nebo o druhé světové válce, která mi při psaní poskytovala potřebný kontext, ve druhé pak odborné texty, věnující se alespoň částečně přímo Besarábii, z nichž jsem čerpal podrobná fakta, klíčové detaily a postřehy.

Z těch nejdůležitějších zdrojů bych uvedl dílo současného ruského historika Michaila Melt'uchova *Upuščennyj šans Stalina* zkoumající sovětskou politiku v prvních letech druhé světové války, které obsahuje množství dříve nepublikovaných záznamů o přípravách a realizaci okupace. Pro přesnou interpretaci postojů Rumunska měla stěžejní význam práce Miroslava Tejchmana, předního českého odborníka na rumunské dějiny, byť jeho dílo *Boj o Balkán: Balkánské státy v letech 1939-1941* je zčásti limitováno tím, že bylo vydáno v roce 1982. Pro třetí kapitolu byla zase

nenahraditelným přínosem práce *The Moldovans* historika Charlese Kinga, patrně nejuznávanějšího amerického experta na Besarábii.

Závěrem bych rád zdůraznil, že ačkoliv je téma předkládané bakalářské práce výlučně historické, není zcela bez významu pro současné a budoucí dění ve východní Evropě. Přetrvávající nestabilita v regionu je přímým důsledkem letitého sporu mezi ruskými a rumunskými zájmy v Besarábii, jež má původ právě v dějinách první poloviny 20. století a byl komunistickým režimem pouze dočasně zmražen. Navíc, ač ruské geostrategické koncepce ve vztahu k Besarábii prošly od roku 1989 dramatickou změnou, jejich kořeny je nadále možné hledat v tradičních přístupech carů a sovětských vůdců. Lze navíc předpokládat, že po vstupu Rumunska do Evropské unie dostane problém Moldavska a separatistického Podněstří nový rozměr, neboť půjde o region hraničící přímo s unií. I proto považuji za důležité vysvětlit rozhodující události jeho dějin.

1. Geostrategický význam Besarábie

1.1. Zájmy carského Ruska na Balkánském poloostrově

Území Besarábie se v geostrategických plánech carského Ruska objevovalo nejméně od poloviny 18. století. Jeho důležitost se zvyšovala zároveň s tím, jak se hranice říše posouvala na jihozápad až k pobřeží Černého moře – a tudíž blíže k samotnému Balkánu.¹ Význam Besarábie pro carské Rusko je proto potřeba chápat v širším kontextu dlouhodobých ruských zájmů na poloostrově.

Vytrvalé úsilí ruských carů o hegemonii na Balkáně provázelo mezinárodní vztahy po celé 19. století a dalo vzniknout třem válečným střetům - v letech 1828, 1853 a 1877. Z geopolitického hlediska se ruská koncepce jeví mnohým historikům jako v principu obranná. Černé moře bylo totiž dlouhodobě nejzranitelnějším bodem ruské obranné strategie (což se potvrdilo například v Krymské válce).² V době po Vídeňském kongresu patřila ruská 800-tisícová armáda k vůbec nejsilnějším – a navíc západní hranici mělo Rusko pojištěnou ziskem východního Polska a stabilními vztahy s Pruskem a Habsburskou říší. Podle ruských vojenských stratégů by ovšem jejich země mohla být ohrožena v situaci, kdy by byly přemoženy její obranné linie na pobřeží Černého moře a cizí mocnost by úspěšně vylodila velkou armádu na ruské území.

Cílem ruské politiky bylo tudíž získat kontrolu nad Bosporskou úžinou, anebo alespoň vytvořit systém, který by francouzským a britským lodím nepovoloval vstup do Černého moře. Vyjma uzavření výhodné mezinárodní smlouvy o úžinách se Rusku nabízely dvě možnosti: získat rozhodující vliv na dvoře osmanského sultána, nebo Bospor přímo vojensky ovládnout. V obou dvou případech hrála důležitou roli přítomnost ruských vojsk co nejbliže Konstantinopolu – ať již jako nástroj vydírání sultána, nebo samotné okupace hlavního města. Zájem Ruska byl proto upřen – navzdory proklamovaným panslavistickým cílům „osvobození“ všech národů na Balkáně – především na černomořské pobřeží, tedy na rumunské a bulharské země, ležící přímo na cestě do Konstantinopole.³ Prvním úspěchem Ruska v naznačené koncepci byla anexe tureckého území mezi řekami Dněstr a Prut v roce 1812. Jen

¹ Jako první řeku Prut překročil se svým vojskem car Petr Veliký v roce 1711, byl ovšem poražen Osmany. O ruskou expanzi k hranicím Moldavského knížectví se poté zasloužila především carevna Kateřina II., která smlouvou z Jasů v roce 1792 připojila území mezi řekami Bug a Dněstr.

² Jelavich, Barbara: *Russia's Balkan entanglements, 1806 – 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, str. 28

³ Jak bylo rovněž vidět na příležitostních jednáních o dělení osmanského impéria na Balkáně, ruští diplomaté vždy bojovali přednostně o podunajská knížectví a Bulharsko. Jelavich, Barbara: *Russia's Balkan entanglements, 1806 – 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, str. 30

málokdo v Petrohradě tehdy předpokládal, že Besarábie bude zároveň posledním územním ziskem carského Ruska v Evropě.

1.2. Zrod regionu: válka 1806-1812

„Besarábie“ byl do roku 1812 v mezinárodních vztazích téměř neznámý pojem.⁴ Do té doby nebylo toto území nikdy pojímáno jako samostatné teritorium nebo samostatná politická entita. Vždy bylo pouze součástí větších územních celků: nejdříve království Dácie, pak Římské říše a od 14. století Moldavského knížectví, jež se v roce 1538 stalo vazalským státem Osmanské říše. Když byla podpisem Bukurešťského míru v roce 1812 východní polovina knížectví připojena k Rusku, znamenalo to de iure počátek dějin Besarábie.⁵

Moldavské knížectví, požívající autonomní status v rámci Osmanské říše, bylo dlouhodobě v centru pozornosti velmocí zainteresovaných v jihovýchodní Evropě. Pro svou strategickou polohu hrálo spolu s Valašskem ve válkách 18. století roli „vojenského nárazníku mezi Rakouskem, Ruskem a tureckou říší“.⁶ Začátkem 19. století tvořilo Moldavské knížectví nejzazší část upadajícího osmanského impéria, hraničící s Ruskem na Dněstru. Vzhledem k rozhodnosti, jakou uplatňovali ruští carové při dobývání území na pobřeží Černého moře, bylo ovšem patrné, že tato situace je dlouhodobě neudržitelná.⁷ Navíc, Rusko mělo již před rokem 1812 značný vliv na vnitřní moldavské záležitosti: podle sultánova dekretu vydaného v 1802 nemohl být kníže zvolen ani odvolán bez ruského souhlasu. Právě sultánovo náhlé odvolání moldavského (a valašského) knížete v roce 1806 „kvůli podezření z rusofilství“ dodalo Rusům záminku na obsazení knížectví.⁸

Bezprostředním popudem k okupaci bylo sblížení Napoleona s Osmanskou říší, které mohlo ohrozit ruské zájmy na Balkáně. Car Alexandr I. ihned po vojenském obsazení Valašska a Moldavska požadoval připojení obou knížectví a rusko-osmanskou hranici na řece Siret. I když na jednání v Erfurtu v roce 1808 získal dokonce

⁴ Do roku 1812 byla za Besarábii označována pouze její jižní část (v turečtině a tatarštině se jí říkalo Budžak). Jde o území, které po druhé světové válce připadlo Ukrajině a dodnes je její součástí. Pro jednotnost budu ovšem pojem „Besarábie“ používat výhradně ve smyslu, který mu dali po roce 1812 Rusové.

⁵ Parafrázováno podle Mitrasca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 17

⁶ Weithman, Michael: *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*, Verlag Friedrich Pustet, 1995, Regensburg, str. 210

⁷ Jelavich, Barbara: *Russia's Balkan entanglements, 1806 – 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, str. 6

⁸ Treptow, Kurt W., *Dějiny Rumunska*, Nakladatelství Lidové Noviny, 2000, Praha, str. 157

francouzský souhlas s anexí obou knížectví, vyjednávání se kvůli sultánovu kategorickému nesouhlasu prodlužovala. Čas ovšem hrál proti Rusku, které naléhavě potřebovalo armádu ve vlastní zemi, neboť riziko Napoleonova vpádu se každým rokem zvyšovalo.

Dramatické ochlazení rusko-francouzských vztahů v roce 1811 nakonec přinutilo cara zmírnit své nároky: souhlasil s mírem výměnou za anexi Besarábie. Článek IV. Bukurešťské smlouvy z května 1812 přiznával Rusku území k řece Prut o rozloze 45 630 čtverečních metrů.⁹ Na připojení Besarábie je zajímavé, že podle názoru některých rumunských historiků bylo nelegální, protože Osmanská říše neměla právo odstoupit území, které jí nepatřilo. Faktem je, že Osmané nikdy v knížectvích nevládli a osmanští diplomaté tento argument sami využívali, když byli k vydání knížectví tlačeni (například při mírových jednáních v Karlovicích v roce 1699).¹⁰ V každém případě, v roce 1812 byla z pohledu sultána ztráta Besarábie přijatelnou náhradou za mír, zejména když statut obou knížectví zůstal nedotčen.

1.3. Geografie Besarábie a nevyužité výhody

Kromě toho, že ruská anexe poprvé vymezila region Besarábie, dodala mu rovněž nový geostrategický význam. Území Besarábie hrálo od starověku roli nejzazší obranné linie dominantních hráčů na Balkáně proti vpádům ze severovýchodu: představovala severovýchodní hranici království Dácie, poté nejsevernější část helénské kolonizace, později severovýchodní okraj Římské říše, ve středověku nejvýchodnější cíp římského křesťanství a později nejsevernější bod osmanské expanze.¹¹ Po změně vlastníka v roce 1812 se ovšem její převážně „defenzivní“ charakter změnil. Z pohledu ruských strategiů 19. století byla Besarábie vstupní branou do vnitrozemí Balkánského poloostrova, a co bylo obzvlášť důležité, otevírala cestu do podunajských knížectví Moldavska a Valašska a dále do Konstantinopole a k úžinám.

Užitečnost vlastnictví Besarábie byla dána především příznivou kombinací dvou geografických faktorů – Černého moře a pohoří východních Karpat. Jelikož rumunské Karpaty nezasahují až k pobřeží, jižní hranice Besarábie na řece Prut vytvářela unikátní geostrategický prostor. Koridor o šíři devadesáti kilometrů totiž představoval jediný – až

⁹ Jelavich, Barbara: *Russia's Balkan entanglements, 1806 – 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, str. 9

¹⁰ Mitrasa, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 20

¹¹ Druta, Mihai, *NATO's enlargement's impact on Moldova's neutrality*, NATO-EAPC, Kišinev, 2001, str. 46

do konce 19. století nepříliš chráněný – vstup na Balkán z východu. Focshanskou bránu (podle města Focshani v dnešním Rumunsku) využívaly pro své výboje již barbarské kmeny útočící na Římskou říši a prošli ní rovněž Slované, kteří kolonizovali poloostrov.¹² Rusové tudy vedli své vojska při všech válkách s Osmanskou říší v osmnáctém a 19. století. Až v poslední čtvrtině 19. století začal být budován obranný systém na linii Focsani-Namalouasa-Galatsi, kterým se nově založený rumunský stát bránil ruské expanzi.

Dalším výhodným geografickým prvkem Besarábie byl přístup k řece Dunaji, především prostřednictvím kanálu s pevností Kilia v jižní části regionu, kterou vybudoval již středověký moldavský panovník Štěpán Veliký. Jeho držení se ovšem v 19. století ukázalo problematické, neboť pro ostatní velmoci bylo Rusko na Dunaji dlouhodobě nepřijatelné. Využili proto porážku Ruska v krymské válce a pařížskou mírovou smlouvou v roce 1856 stanovili, že Rusko musí vrátit Moldavsku tři jižní besarabské okresy Kagul, Bolgrad a Izmail v rozloze asi 3200 kilometrů čtverečných, kde ležela i Kilia. Navíc, osmanští vyjednavací v Paříži prosadili v červenci 1857 připojení dosud ruské části Dunajské delty přímo k říši, čímž Rusko na více než dvacet let ztratilo jakýkoliv přístup k řece.¹³

Celkově lze konstatovat, že v kontextu přepokládané ruské expanze na Balkáně Besarábie nesplnila naděje, jež do ní Moskva vkládala. Nejenže Petrohrad nevytěžil téměř nic z přístupu k dunajské deltě, ale nedokázal ovládnout ani sousedící moldavské a valašského knížectví, jejichž zábor by představoval druhý významný krok na cestě k Bosporu. Nejblíže k anexi podunajských knížectví měli Rusové po vítězné válce s Osmany v letech 1828-1829: drinopolský mír jim umožňoval z přiznané pozice „protektora“ okupovat knížectví dokud Osmanská říše nezplatí válečné reparace 11 milionů dukátů. Z energického práce ruských okupantů především na administrativě (zavedl mimo jiné první ústavu tzv. Organický statut) je vidět, že počítali s brzkým přiřazením obou knížectví k impériu. Když však Osmané v průběhu šesti let splatili reparace, muselo se Rusko na mezinárodní nátlak stáhnout a od roku 1834 již vliv carů v Valašsku a Moldavsku pozvolna slábl.¹⁴

¹² Druța, Mihai, *NATO's enlargement's impact on Moldova's neutrality*, NATO-EAPC, Kišinev, 2001, str. 46

¹³ Treptow, Kurt W., *Dějiny Rumunska*, Nakladatelství Lidové Noviny, 2000, Praha, str. 189

¹⁴ Weithman, Michael: *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*, Verlag Friedrich Pustet, 1995, Regensburg, str. 211

Události 19. století jednoznačně prokázaly, že pro evropské mocnosti byla řeka Prut hranicí, za níž nebyly ochotny Rusko pustit. Překročení Prutu znamenalo v mezinárodních vztazích „překročení Rubikonu ve východní otázce“.¹⁵ Důkazem je krymská válka, jež začala v roce 1853 právě ruskou okupací podunajských knížectví. Pařížský mír zrušil ruské garance jejich autonomního postavení, vrátil Moldavsku jižní Besarábii a na určitou dobu vytlačil Rusku z balkánské politiky. Francie poté v následujících letech podporovala plán vzniku rumunského státu, aby vystavěla bariéru ruské expanzi na Balkáně.¹⁶ Francouzské plány korespondovaly s integračními tendencemi uvnitř obou knížectví, kde revoluční rok 1848 dal vzniknout modernímu národnímu hnutí. Sjednocení obou knížectví, dokonáno v prosinci 1861, definitivně odstranilo ruský vliv na politiku v rumunských zemích.

1.4. Besarábie jako příklad pro ostatní?

Zatímco z vojenského hlediska byla Besarábie v Rusku považována za vstupní bránu na Balkán, v rovině politické propagandy měla sloužit jako exemplární příklad efektivní a liberální ruské správy. Besarábie byla totiž první ortodoxně křesťanské území „osvobozené“ z tureckých rukou – a car Alexandr I. potřeboval ostatním balkánským národům ukázat, jak výhodné je žít v jeho impériu. Ruský úmysl je patrný z dopisu, kterým car po anexi instruoval šéfa provinční vlády Scarlata Sturdzu: „Dejte obyvatelům pocítit výhody otcovské a liberální správy. Přitáhněte pozornost sousedům k této provincii tím, že ji učiníte šťastnou.“¹⁷ Jak v této souvislosti doplnil carův ministr zahraničí Capodistria, „Valachové, Moldavané, Řekové, Bulhaři a Srbi inklinují k Rusku, což je potřeba udržet.“¹⁸ Jiným důvodem, který carskou vládu vedl k umírněné politice v Besarábii, byl houfný exodus místních rumunských rolníků po roce 1806.

Besarábie skutečně v prvních letech po anexi patřila k nejliberálnějším zemím carského Ruska. Kišiněvská aristokracie si vymohla zachování dosavadních privilegií a autonomní status regionu v rámci říše, který v Besarábii zachovával občanskou vládu v souladu s tradičním zvykovým právem Moldavského knížectví.¹⁹ Klíčovým dokumentem byl „Speciální zákon pro Besarabskou oblast“, vydán v roce 1818, který

¹⁵ Weithman, Michael: *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*, Verlag Friedrich Pustet, 1995, Regensburg, str. 218

¹⁶ Treptow, Kurt W., *Dějiny Rumunska*, Nakladatelství Lidové Noviny, 2000, Praha, str. 188

¹⁷ Mitrasi, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 20. Podle R.W.Seton-Watson, *History of the Romanians*, str. 561

¹⁸ Zaffi, Davide, *Moldavian-Russian Political Relations in Recent History*, CSSEO, Levico Terme, 2001, str. 3

¹⁹ King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 21

Besarábii doznával značný stupeň politické i církevní samosprávy, zachovával dosavadní legislativu a povoloval moldavský jazyk v úředním styku. Dále byla utvořena Nejvyšší rada, orgán vybaven značnými pravomocemi v rozhodování o záležitostech provincie. Většinu v ní držela místní volená aristokracie a menšinu carem jmenovaní členové. Hlavou exekutivy byl guvernér, kterého car vybíral z kišiněvských bojarů. Celkově vzato, zákon z roku 1818, který de facto prvně vymezil Besarábii jako politickou entitu, byl paktem mezi besarabskou nobilitou a carem, ve kterém aristokraté získali podíl moci výměnou za bezproblémovou akceptaci nového suveréna.²⁰

Liberální poměry v Besarábii ovšem neměli dlouhého trvání, k čemuž přispěla i neschopnost samotných bojarů spravovat zemi, zejména po smrti Gavriila Badunescu-Bodoniho, metropolitě kišiněvského a vůdčí osobnosti besarabské aristokracie, v roce 1821.²¹ Změna, vyjádřena v nové ústavě z roku 1828, byla ale především odrazem politiky nového cara, konzervativního a autoritářského Mikuláše II. Nejvyšší rada se změnila v Provinční radu, její pravomoci v legislativě a soudnictví byly výrazně omezeny, přičemž poměr carem volených a jmenovaných členů se obrátil. Od roku 1828 narůstala rusifikace, autonomie byla graduálně omezována, a v roce 1871 se z Besarabské „oblasti“ definitivně stala „gubernie“, integrální součást říše, kterou zůstala až do roku 1917. Bylo zjevné, že záměr využít Besarábii pro získání sympatií mezi ostatními balkánskými národy vzal za své již brzo po okupaci.

1.5. Spor o jižní Besarábii

V sedmdesátých letech devatenáctého století se otázka Besarábie znovu dostala do popředí evropské politiky, tentokrát již jako předmět sporu mezi Ruskem a nezávislým Rumunskem. V době rumunského sjednocení bylo totiž její území rozděleno mezi obě sousedící země, s čímž nebyla spokojena ani jedna z nich. Rusové na jedné straně cítili ponížení, protože museli v důsledku krymské války odstoupit území jižní Besarábie svému slabšímu sousedovi. V Rumunsku zase nabývali na síle nacionalistické nálady a bylo slyšet hlasy volající po sjednocení „všech“ Rumunů, tedy i těch žijících za řekou Prut.²² Obě strany doufaly, že situaci vyřeší v jejich prospěch „východní krize“, která Evropu zasáhla ve druhé polovině sedmdesátých let.

²⁰ Zaffi, Davide, *Moldavian-Russian Political Relations in Recent History*, CSSEO, Levico Terme, 2001, str. 5

²¹ King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 22

²² Je ale nutno dodat, že pozornost rumunských nacionalistů byla upřena především na habsburské Sedmihradsko, Banát a Bukovinu, kde žilo mnohem víc Rumunů než v Besarábii.

Zájem ruského cara Alexandra II. na opětovném připojení jižní Besarábie a ústí Dunaje je patrný z tajných budapešťských ujednání, které podepsal s Rakousko-Uherskem před začátkem balkánského tažení v roce 1877.²³ To ovšem netušil rumunský premiér Bratianu, když s carem v září 1876 jednal na Krymu o podmínkách spolupráce v nadcházející válce. Rovněž v dubnu 1877, kdy byla podepsána rumunsko-ruská vojenská konvence, žila rumunská vláda v přesvědčení, že na případném ruském vítězství může pouze vydělat (především získat úplnou nezávislost na Osmanské říši a připojit území v Dobrudži). Podepsaná konvence jasně stanovila, že Rumunsko umožní průchod ruských vojsk za garanci „teritoriální integrity“. V průběhu války Rumunsko carovi výrazně pomohlo v rozhodujících bitvách o průsmyk Šipka a pevnost Plevno. O to větší byl rumunský šok, když po skončení bojů v lednu 1878 Rusko oficiálně požádalo Bukurešť o vrácení jižní Besarábie (požadavek byl součástí Sanstefanské mírové smlouvy s Osmanskou říší).²⁴ Jako „náplast“ nabídl car Rumunsku kromě uznání nezávislosti území severní Dobrudže s přístavem Constanta a ty části delty Dunaje, které po roce 1856 držela Osmanská říše (plus Ostrov hadů). Ruskem navržená teritoriální rošáda zůstala i přes rumunské protesty v platnosti i po Berlínském kongresu.²⁵

Navzdory tomu, že Rumunsko objektivně vyšlo z „východní krize“ jako vítěz, panovalo v Bukurešti rozčarování z toho, že Rusko v otázce jižní Besarábie porušilo slib. Ruská „zrada“ natrvalo poznamenala rusko-rumunské vztahy a výrazně posílila protiruské nálady v rumunské společnosti. Navíc, zatímco dosud se v Rumunsku o Besarábii zajímala pouze hrstka nacionalistů, v roce 1878 se osud provincie stal nepřekonatelným problémem vzájemných diplomatických vztahů. Tato změna je patrná z prohlášení rumunského ministra zahraničí Mihail Kogalniceanu, který v roce 1878 poprvé v dějinách samostatného Rumunska vznesl formální protest proti anexi z roku 1812.²⁶

²³ V nich mimo jiné slíbil ruský souhlas s rakouskou vládě v Bosně a Hercegovině výměnou za blahovolnou neutralitu Rakousko-Uherska a jeho souhlas s územními zisky v jižní Besarábii a v ústí Dunaje. Třetí podmínkou (kterou car v Sanstefanském míru porušil) bylo, že Rusko nepřipustí vznik velkého slovanského státu na Balkáně. Švankmajer, Milan, Veber, Václav, Sládek, Zdeněk, Moulis, Vladislav, *Dějiny Ruska*, Lidové noviny, Praha, 1995, str. 254

²⁴ Mitrasca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 22-23

²⁵ Kongres se zaměřil především na okřesání „Velkého Bulharska“, který Rusko navrhlo v Sanstefanské smlouvě se zcela zjevným úmyslem vytvořit satelitní slovanský stát při úžinách. V očích balkánských států, včetně Rumunska, bylo „Velké Rumunsko“ novým důkazem věrolomnosti Ruska: Bulhaři se ve válce omezili na „vítání vítězů“, ale přesto měli sklidit největší žeň. Švankmajer, Milan, Veber, Václav, Sládek, Zdeněk, Moulis, Vladislav, *Dějiny Ruska*, Lidové noviny, Praha, 1995, str. 257

²⁶ Mitrasca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 22-23

1.6. První světová válka a přičlenění k Rumunsku

První světová válka a následný vznik Velkého Rumunska představují nečekaný zvrat v besarabském sporu. Faktem je, že když počátkem války Bukurešť počítala možné zisky a ztráty plynoucí z přiklonění se na stranu Dohody či Trojspolku, ani ta nejpříznivější kombinace nepřepokládala situaci, ve kterém by poválečný rumunský stát zahrnoval kromě Sedmihradska, Banátu a Bukoviny rovněž Besarábii. Lze říct, že rozšíření hranic k Dněstru bylo výsledkem tří faktorů: vojenského krachu revolučního Ruska, pohotové reakce rumunské armády a aktivity prorumunských politických elit v samotné Besarábii.

Navzdory dohodám uzavřeným s ústředními mocnostmi a své proněmecké orientaci vyhlásilo Rumunsko v srpnu 1914 neutralitu. Premiér Ion Bratianu hrál v první fázi války relativně složitou taktickou hru: byl rozhodnut vstoupit do války, ale až v situaci, která Rumunsku zabezpečí maximální teritoriální zisky při co nejnižším riziku ohrožení vlastní státnosti. Primárním cílem zůstávalo sjednocení všech Rumunů. Nejvýhodnější se proto jevilo spojení s Dohodou za předpokladu porážky Rakousko-Uherska (vyjma Besarábie a části Bukoviny by byl Bratianův národní program pravděpodobně naplněn).²⁷ Na druhé straně, spojení s Trojspolkem by i v případě vítězství Rumunsku přineslo pouze zisk Besarábie s výhledem na dlouhodobé nepřátelství s pomstychtivým Ruskem.²⁸ Oba bojující bloky na Rumunsko naléhaly a slibovaly mu území, které tehdy ani nedorážely: Rakousko-Uhersko nabízelo Besarábii, Francie s Británií zase Sedmihradsko, Banát a Bukovinu.²⁹ Bratianu si v srpnu 1916 podle očekávání zvolil druhou možnost a podepsal s Dohodou spojeneckou smlouvu garantující nárok na zmíněná území.

Rumunské vojenské vystoupení skončilo neúspěchem – po třech měsících byla armáda poražena, ústřední mocnosti v lednu 1917 okupovaly dvě třetiny území a vláda se musela stáhnout do Jasů.³⁰ I když rumunská vojska dokázala v létě odvrátit úplné zničení království vítězstvími u Marasti a Oituzu, jejich ruský spojenec již nebyl schopen velké ofenzivní akce a po červnové likvidaci průlomů způsobeného Kerenského

²⁷ Bukurešť si již v srpnu 1914 tajnou dohodou zajistilo ruský souhlas s rumunskými nároky na území v Rakousko-Uhersku výměnou za svou neutralitu vůči dohodě. Treptow, Kurt W., *Dějiny Rumunska*, Nakladatelství Lidové Noviny, 2000, Praha, str. 246

²⁸ Treptow, Kurt W., *Dějiny Rumunska*, Nakladatelství Lidové Noviny, 2000, Praha, str. 247

²⁹ H.F.A., *The Bessarabian Dispute*, Foreign Affairs, Vol. 2, Washington, 1924, str. 1

³⁰ Tejchman, Miroslav, *Dějiny Rumunska*, Karolinum, 1997, Praha, str. 35

ofenzívou začala vyčerpaná ruská armáda ustupovat.³¹ Rumunská vláda koncem roku 1917 požádala ústřední mocnosti o příměří a po Leninově separátním míru z Brest-Litevska jej následovala. Separátní mírová smlouva, kterou Rumunsko s ústředními mocnostmi podepsalo v 7. května v Bukurešti, mu ukládala mimo jiné odstoupit celé území Dobrudže.³² Německo ale kupodivu Rumunsku povolilo okupovat a anektovat Besarábii, čímž chtělo předejít novému rusko-rumunskému spojení .

V samotné Besarábii panoval za války chaos a politická situace byla po pádu carismu značně nepřehledná. O moc zápasili ruští revolucionáři a prorumunští nacionalisté a každou chvíli hrozil útok expanzionistické Ukrajiny. Po měsících bezvlády vytvořili besarabští Rumuni – reagující na bolševický převrat a vydání dekretu o sebeurčení národů – v prosinci 1917 Zemskou radu, Staful Tarii, která vzápětí vyhlásila autonomní Moldavskou demokratickou republiku.³³ Největší nebezpečí nového státu představovaly bolševické bojůvky (většinou tvořené dezertéry z ustupující ruské armády), které plenily města a v prosinci ovládly Kišiněv. Země byla pokraji rozvratu a navíc musela čelit tlaku Ukrajinské republiky, vytvořené pod německou patronací v lednu 1918, která vznášela proti Besarábii územní nároky. Za této situace se rumunská vláda, pobývajcí v nedalekých Jasích, rozhodla v polovině ledna 1918 se souhlasem Dohody vyslat proti besarabským bolševikům vojenské jednotky.

Rumunský vojenský zákrok, ačkoliv oficiálně zdůvodněn jako prevence proti rozšíření revolučního běsnění za Prut, definitivně rozhodl o politickém směřování Besarábie. Původní cíl zásahu byl splněn relativně rychle: bolševici byli záhy vytlačeni za řeku Dněstr. Rumunská akce ovšem natolik pobouřila bolševické vedení v Moskvě (svého válečného spojence), že Leninova vláda zadržela rumunské diplomaty v Moskvě, přerušila s Rumunskem diplomatické styky a navíc zkonfiskovala rumunský zlatý poklad.³⁴ Jejich krátký konflikt ukončila až kluzská smlouva z konce února, ve které se Rumunsko zavázalo stáhnout své jednotky z Besarábie do dvou měsíců. Svému závazku ovšem nedostálo – a začátkem května již mělo na Besarábii oficiální nárok podle bukurešťské smlouvy s ústředními mocnostmi. Právě přítomnost rumunských vojsk od března do května rozhodla a měla patrně rozhodující vliv na jednání besarabských elit –

³¹ Moravcová, Dagmar, Bělina, Pavel, Pečenka, Marek, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha, 1994, str. 18

³² Jižní část Dobrudže získalo Bulharsko, zatímco severní přešlo pod společnou německo-rakousko-bulharsko-tureckou správu.

³³ Staful Tare se prohlásil nejvyšším legislativním i exekutivním orgánem v Besarábii. Delegáty dosadili politické strany, různé spolky a vznikající sověty. Převahu v něm měli delegáti rumunské národnosti.

³⁴ Mitrasca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 35

obnovená Zemská rada 27. března odhlasovala připojení k Rumunsku. Ústřední mocnosti i dohodové státy hlasování akceptovaly. Po válce sovětské Rusko jeho legitimitu zpochybnilo, argumentujíc, že Rumunsko nejenže nedodrželo dohodu o evakuaci vojsk, ale „okupací Besarábie“ znemožnilo besarabskému lidu svobodně rozhodnout o vlastním osudu.

1.7. Otázka Besarábie ve Versailles

Otázka vlastnictví Besarábie měla být, spolu s dalšími teritoriálními spory, s konečnou platností uzavřena na mírových jednáních ve Versailles. Z odborného hlediska bylo jasné, že Besarábie je tím nejméně problematickým ze všech rumunských nároků. Bylo tomu tak z několika důvodů. Především, jediná země, která mohla na Besarábii vznést vlastní nárok, na jednání nebyla přítomna. Dále, na rozdíl od Banátu, Sedmihradska a Bukoviny mělo Rumunsko na své straně nejen „etnické argumenty“ (většina populace byla rumunská), ale rovněž silné historické argumenty (do roku 1806 byla Besarábie součástí Moldavského knížectví). Posledním silným rumunským trumfem bylo hlasování besarabské Zemské rady, které Dohoda i ústřední mocnosti již dříve uznaly za legitimní vyjádření vůle besarabských obyvatel. Proto také expertní komise pro jugoslávské a rumunské teritoriální záležitosti neměla s připojením sebemenší problém.

Na politické úrovni byla jednání poněkud složitější, neboť besarabskou otázku komplikoval nevyzpytatelný vývoj situace v Rusku.³⁵ Například v květnu 1919, kdy naděje bílých na vítězství v občanské válce vypadaly slibně, prohlásil americký ministr zahraničí Robert Lansing, že „delimitace území mezi Ruskem a Rumunskem se nemůže udát bez ruské reprezentace“.³⁶ Tento názor podepřel tvrzením, že jak Rumunsko tak Rusko jsou de iure dohodové státy a konference proto nemá mandát o Besarábii rozhodnout.³⁷ Na druhou stranu, velmoci si rovněž uvědomovaly hrozbu, že nepřipojení k Rumunsku může z Besarábie učinit základnu pro šíření komunismu na Balkán (na jaře

³⁵ Jednání ve Versailles komplikovali rovněž spory mezi rumunskou vládou a velmocemi. Rumunsko požadovalo maďarská území slíbená v tajné spojenecké smlouvě z roku 1916. Nebylo ovšem jasné, zda velmoci (především Spojené státy) uznají její platnost vzhledem k tomu, že Rumunsko později s ústředními mocnostmi podepsalo separátní mírovou smlouvu (čímž jí porušilo). Po rumunském zásahu v Budapešti v srpnu 1919 Dohoda dokonce Rumunsku hrozila přerušením diplomatických styků.

³⁶ Mitrasca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 72

³⁷ V tom čase ještě americký prezident Woodrow Wilson počítal s vítězstvím bílých a plánoval uznat vládu admirála Kolčaka, který projevil ochotu uspořádat v Besarábii referendum. Mitrasca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 71

1919 dokonce ustavili bolševici v regionu vlastní neuznanou Besarabskou sovětskou socialistickou republiku).³⁸ Průlomovým momentem byla změna postoje Velké Británie (amerického spojence v boji za zachování ruské teritoriální integrity) učiněná právě pod vlivem komunistického nebezpečí.

Když se koncem září 1919 stabilizovala fronta v ruské občanské válce, Britové měli obavy, že Sověti mohou přesunout své jednotky do Besarábie.³⁹ I navzdory napjatým vztahům s rumunskou delegací bylo ke konci roku 1919 jasné, že velmoci (vyjma Spojených států) jsou ochotny de iure stvrdit připojení Besarábie. Příslušná smlouva mezi Rumunskem, Itálií, Velkou Británií a Francií byla podepsána 28. října 1920 (o několik dní se připojilo Japonsko). Rumunsko se tím stalo jedinou evropskou zemí, která v poválečném uspořádání získala území na úkor nepřátelského i spojeneckého státu.

Úspěch rumunské diplomacie ve věci Besarábie měl ovšem tři slabá místa, která podepsanou smlouvu učinila v dlouhodobém kontextu prakticky bezcennou. Především, mezi signatáři chyběly z výše uvedených důvodů dvě velmoci, Spojené státy a Rusko. Samotný text smlouvy se navíc nezmiňoval o žádných garancích velmocí ve vztahu k Besarábii, což odráželo ambivalentní postoj dohodových států k Rusku. Na jedné straně bylo Rusko nadále považováno za spojence, který tři roky bojoval proti ústředním mocnostem.

Titíž diplomaté se ovšem současně obávali opětovného nárůstu ruské moci pod bolševickým vedením. Odevzdání Besarábie Rumunsku bez bezpečnostních záruk byl proto kompromis, který snižoval riziko nového konfliktu a zároveň ponechával Dohodě otevřené dveře pro případné obnovení spojení s Ruskem.⁴⁰ Mezinárodní uznání rumunské Besarábie, beztak již oslabeno dvěma zmíněnými faktory, bylo navíc z právního hlediska zpochybněno tím, že jeden ze signatářů, Japonsko, smlouvu nikdy neratifikovalo, čímž de iure vůbec nenabyla platnost.

³⁸ King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 35

³⁹ Mitrásca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 81

⁴⁰ Mitrásca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 84

2. Besarábie jako objekt sovětské expanze

2.1. Sovětský tlak na Rumunsko v meziválečném období

Sovětský svaz se ztrátou Besarábie nikdy nesmířil. Počínaje rokem 1918 dělal vše, co mu dovolovalo vlastní postavení a mezinárodněpolitická situace, aby nárok Rumunska zpochybnil, čekajíc na příležitost, kdy bude moci Besarábii znovu připojit. V meziválečném období bylo ovšem jediným reálným výsledkem sovětských snah paralyzování rusko-rumunských vztahů, komplikující postavení Rumunska uvnitř francouzského spojeneckého systému. Sovětsko-rumunská jednání o Besarábii, konající se v průběhu dvacátých let v různých evropských městech, byla předem odsouzena k neúspěchu, neboť obě strany si kladly nesplnitelné cíle: Sověti trvali na plebiscitu a Rumunsko požadovalo ruské uznání připojení území.

Nekompromisní přístup sovětského vedení k rumunské Besarábii byl především záležitostí prestiže pokořeného a obnovujícího se impéria. V tomto smyslu byla sovětská politika vůči Rumunska mezi válkami podobná carské politice v letech 1856-1878, kdy Rusko nebylo ochotno přiznat odstoupení území jižní Besarábie ve prospěch slabého souseda a car často připomínal, že jde o otázku cti.⁴¹ Je zajímavé, že zatímco ve dvacátých letech Sověti postupně uznali nezávislost sousedních republik vzniklých odtržením od carského Ruska (dokonce akceptovali i připojení kdysi ruského území k Polsku), připojení Besarábie neuznali nikdy. Rusko-rumunská jednání o Besarábii na konferenci ve Varšavě v roce 1921 ztroskotala. To hrálo do karet Sovětům, kteří měli zájem na oddalování řešení: na počátku dvacátých let byla totiž jejich vyjednávací pozice nejslabší, neboť vzhledem k probíhající válce s Polskem zoufale potřebovali neutrální Rumunsko. Získaný čas využívali na masivní propagandu na podporu „utiskovaných“ Rusů žijících v Besarábii a na zdůraznění svých historických nároků na území. Tato byla úspěšná zejména ve Spojených státech, tradičního odpůrce připojení Besarábie.⁴²

Posilování mezinárodní pozice sovětského Ruska po rapallské smlouvě a krach vídeňské konference o Besarábii přinesly v roce 1924 vyhrocení sporu. Sovětská vláda přistoupila k nové formě nátlaku na Rumunsko – místní komunistické buňky v Besarábii instruovala, aby vyvolávaly rolnické nepokoje a nestabilitu, jež by poskytla záminku pro

⁴¹ Mitrasca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 106

⁴² Americké ministerstvo zahraničí kupříkladu počítalo imigrační kvóty pro obyvatele Besarábie v kontextu celkového počtu imigrantů z Ruska.

sovětský vojenský zásah a zároveň působila na světové veřejné mínění proti rumunské správě.⁴³ V září se sovětským agentům podařilo podnítit masové protesty v jihobesarabské obci Tatar-Bunar, kde byla svolána Moldavská sovětská republika.⁴⁴ Vláda ovšem rychle povstání potlačila a několik stovek lidí skončilo ve vězení.⁴⁵ Moskva zareagovala ustavením Moldavské autonomní sovětské socialistické republiky (MASSR) za řekou Dněstr.⁴⁶

MASSR působila jako základna pro přípravu nových diverzních akcí v Besarábii, ale její založení byl především propagandistický krok. Nejenže nový útvar sovětských představitelů na mezinárodních fórech označovali za „Moldávii“ (historickou část Rumunska zahrnující rovněž Besarábii), ale oficiálně prohlašovali za jeho západní hranici řeku Prut. Sovětský argument zněl, že Besarábie byla do Rumunska včleněna pouze de facto, nikoliv de iure, jelikož toto spojení Rusko neuznalo. Tudíž vytvoření je MASSR je pouze rozšířením ruské Besarábie, které bude v budoucnosti uskutečněno rovněž de facto.⁴⁷

Narůstající sovětský tlak působil Rumunsku značné potíže a otázka Besarábie byla v meziválečném období patrně nejslabším místem jeho zahraniční politiky. Spor, bránící jakékoliv normalizaci rumunsko-sovětských vztahů, měl totiž negativní důsledky na postavení Rumunska ve francouzském spojeneckém systému.⁴⁸ Malodohodoví partneři Jugoslávie i Československo, stejně jako nejvýznamnější rumunští spojenci Francie a Polsko, prosazovali od poloviny dvacátých let politiku postupného sblížení s Moskvou. V roce 1932 podepsala Francie a Polsko se Sovětským svazem pakt o neútočení a zmíněné země tlačily na Bukurešť, aby je následovala i za cenu ústupků v besarabském sporu.⁴⁹ Mezinárodní izolace Rumunska v otázce Besarábie, vzestup

⁴³ V reakci na zvýšenou aktivitu rumunských komunistů vláda v dubnu 1924 stranu postavila mimo zákon.

⁴⁴ Republiky s podobným účelem založil SSSR rovněž na finských (Karelo-finská republika) a mongolských (Burjatsko-mongolská republika) hranicích.

⁴⁵ Mitrasca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 122

⁴⁶ MASSR byla vyčleněna z ukrajinského území a měla přes půl milionu obyvatel. Šlo o zcela ahistorický útvar, vzhledem k tomu, že Moldavské knížectví nikdy v dějinách nezahrnovalo – a ani si nenárokovalo – území za Dněstrem. V současnosti území MASSR kopíruje hranice separatistické Podněsterské republiky.

⁴⁷ Zaffi, Davide, *Moldavian-Russian Political Relations in Recent History*, CSSEO, Levico Terme, 2001, str. 13

⁴⁸ Kromě Besarábie byly dalšími problémovými body v rusko-rumunských vztazích rumunský národní poklad, kteří Sověti drželi v Moskvě, a vojáci bílé armády, kteří žili v Rumunsku pod ochranou bukurešťské vlády. Vzájemná jednání navíc komplikoval silně antikomunistický postoj konzervativně-liberálních rumunských vlád.

⁴⁹ Zejména sovětsko-polská smlouva byla v Bukurešti přijata se značnou nelibostí, protože Polsko mělo s Rumunskem dohodu, která zavazovala obě země ke vzájemným konzultacím o jakékoliv změně politiky vůči Rusku. I když Polsko původně slíbilo, že smlouvu neratifikuje dřív, než nebude uzavřen podobný

nacismu v Německu, ohrožení versailleského systému, francouzsko-sovětské sblížování – to vše nakonec přivedlo Nicolea Titulesca, rumunského ministra zahraničí, k přesvědčení, že je potřeba změnit kurz. V červenci 1934 byly obnoveny diplomatické styky, což Titulescu zároveň vnímal jako první krok v procesu institucionalizace vztahů Malé Dohody a SSSR.⁵⁰

Oteplení rumunsko-sovětských vztahů ve třicátých letech nejenže nemělo dlouhého trvání, ale nepřineslo ani žádný výraznější posun v besarabské otázce. Titulescovou smírnou politikou se Bukurešť vzdala důležité zbraně, totiž možnosti vyměnit normalizaci vztahů za formální uznání připojení Besarábie ze strany SSSR. Ačkoliv někteří rumunští politikové měli za to, že navázáním diplomatických styků Sovětský svaz implicitně uznal rovněž teritoriální integritu a celistvost rumunského státu, Sověti to vehementně odmítali.⁵¹ Titulescu byl nicméně rozhodnut pro sblížení s Moskvou i bez sovětských ústupků ohledně Besarábie. Ostatně, dostalo se mu alespoň ústního ujištění od sovětského ministra zahraničí Maxima Litvinova, že SSSR nepomýšlí na znovudobytí Besarábie.⁵² Právě na podkladu dobrých vztahů s Litvinovem začal Titulescu jednat o možné spojenecké smlouvě, ale dřív, než mohla být stvrzena, byl v roce 1936 ze svého postu odvolán, čímž zároveň skončilo období vzájemného sblížování.⁵³

Titulescovy vstřícné postoje vůči Moskvě vyplývaly primárně z obav před růstem moci a agresivity fašistické Itálie a hitlerovského Německa. Ty ohrožovaly základní kámen rumunské bezpečnostní politiky – versailleský systém. Jako mnoho tehdejších rumunských politiků a diplomatů, i Titulescu ovšem fatálním způsobem podcenil možnost spojenectví Stalina a Hitlera.

rumunsko-sovětský pakt, nakonec tak stejně učinilo. Mitrasca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 127

⁵⁰ Napojení francouzského spojeneckého systému na SSSR, na kterém se Titulescu významně podílel, bylo dovršeno podpisy sovětsko-československé, sovětsko-jugoslávské a sovětskou-francouzské spojenecké smlouvy v roce 1935.

⁵¹ Sílou zmíněné rumunské interpretaci zpochybňuje i příklad vztahů Rumunska a Spojených států. Washington uznával Rumunsko a měl s ním diplomatické styky, ale stejně jako Sovětský svaz neuznával připojení Besarábie v roce 1918.

⁵² Zmíněný slib měl Litvinov dát Titulescovi na setkání v Londýně v roce 1933. Mitrasca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 130

⁵³ Je ovšem pravda, že smysl spojenecké smlouvy byl diskutabilní: proti komu mohla být namířena, když Sovětský svaz byl v roce 1936 považován za hlavního nepřítele? Podle rumunských historiků byla smlouva Titulescem vnímána spíše jako smlouva „o neútočení“ než smlouva o „vzájemné pomoci“. Mitrasca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 1128

2.2. Pakt Ribentrop-Molotov a sovětská expanze ve východní Evropě

Pakt mezi Sovětským svazem a Německem, patrně jeden z nejdůležitějších dokumentů v moderních dějinách východní Evropy, určil rovněž osud Besarábie. Podepsán 23. srpna 1939 s tajnou doložkou obsahující rozdělení vlivu ve střední a východní Evropě, pakt o neútočení poskytl oběma stranám to, co potřebovaly. Hitler získal prostor pro rozpoutání války v Evropě bez hrozby otevření druhé fronty na východě. Stalin se vyhnul válce s Německem, oživil ekonomickou spolupráci s nacistickým režim a dostal možnost zahájit rozsáhlou expanzi ve východní Evropě s cílem vrátit Sovětskému svazu území ve východní Evropě ztracená v roce 1918. Počínaje srpnem 1939 byla tudíž okupace Besarábie pouze otázkou času

První vážný signál Stalinovy ochoty uzavřít s Hitlerem dohodu byla výměna na postu ministra zahraničí v květnu 1939.⁵⁴ Místo Litvinova, protagonisty politiky míru a kolektivní bezpečnosti (a mimo jiné autora gentlemanského slibu, že armáda SSSR nikdy nepřekročí Dněstr), nastoupil nesmlouvavý stalinista Vjačeslav Molotov. Hitler výzvu pochopil: již v dubnu byly – navzdory oboustranné opatrnosti a vzájemné podezřívavosti – obnoveny rozhovory o ekonomické spolupráci se zatím neurčitým výhledem na vojensko-politický pakt. Ovšem zatímco Sověti chtěli postupovat pomalu a opatrně, Hitlera tlačil čas kvůli připravovanému útoku na Polsko, který mohl kvůli počasí zahájit nejpozději 1. září. Po březnovém vyhlášení garancí Polsku navíc Francie a Velká Británie rozpoutaly v Moskvě diplomatickou ofenzivu ve snaze o alianci, která by jejich zárukám dodala potřebnou sílu. Hitler si uvědomoval nebezpečí dvou front: v létě se proto rozhodl jednání o paktu se Stalinem uspíšit. Klíčový vzkaz, který potřeboval Moskvě předat, je obsažen ve slovech ministra zahraničí Joachima von Ribbentropa, že „od Baltu po Černé moře neexistuje mezi našimi zeměmi problém, který by nemohl být vyřešen“. Po Hitlerově osobním dopisu odcestoval Ribbentrop do Moskvy, kde pakt byl 23. srpna za účasti Stalina podepsán.⁵⁵

Pro Stalina, který byl v létě 1939 pánem situace a měl na vybranou ze dvou nabídek na spolupráci, bylo důležité vyhnout se válce s Německem a zároveň zabezpečit SSSR vliv a územní zisky ve východní Evropě. Západní spojenci mu nemohli nabídnout ani jedno ani druhé. Navíc, sovětská strana žádala v případě vstupu do války povolení vstoupit na rumunské a polské území, což vlády v Bukurešti a Varšavě z pochopitelných

⁵⁴ Za prvotní náznak sovětsko-německého sblížení se obecně považuje Stalinův projev z 10. března 1939, ve kterém brojil daleko víc proti Británii a Francii než proti Německu. Tehdy ovšem ještě nevyvolal německou reakci. Bullock, *Alan, Hitler a Stalin - paralelní životopisy*, Mustang, Praha, 1994, str. 591

⁵⁵ Nálevka, Vladimír, *Druhá světová válka*, Triton, Praha, 2003, str. 21

důvodů odmítaly. Za další z příčin neúspěchu francouzsko-britsko-sovětských jednání je často považován laxní přístup západních vlád, které do Moskvy na rozdíl od Německa vyslaly níže postavené diplomaty postrádající pravomoci k finalizaci dohod.⁵⁶ I přes odlišný přístup západních vlády bylo ovšem z obou paralelně vedených jednáních patrné, že Stalin nepřijme nic, co nebude v nějaké formě obsahovat dělení východní Evropy.⁵⁷ To platilo rovněž o paktu s Hitlerem. Sověti do textu doplnili klauzuli, že nabude platnost pouze tehdy, bude-li zároveň podepsán „zvláštní protokol, hájící zájmy obou stran v té či oné otázce zahraniční politiky“.⁵⁸ Stalin nakonec získal Hitlerův souhlas pro okupaci většiny území, které Rusko ztratilo v době revoluce: část Polska, část Ukrajiny, Bělorusko, Finsko, Estonsko, Litvu a část Lotyšska. V jihovýchodní Evropě Stalin požadoval pouze Besarábii a Německo reagovalo prohlášením naprostého politického nezájmu o celou tuto oblast.⁵⁹

Sovětský svaz s realizací tajné doložky paktu neváhal dlouho. Již sedmnáctého října vstoupila vojska Rudé armády do Polska a obsadila rozsáhlá území na východě země, která byla připojena k Ukrajině a Bílé Rusi.⁶⁰ Oficiálně SSSR svůj postup zdůvodňoval „neexistencí polského státu“. SSSR vzápětí anektoval území západní Ukrajiny a západního Běloruska, což bylo zase zdůvodněno ochranou tamní ukrajinské a Běloruské populace. Po rozdělení Polska obě mocnosti podepsaly 28. září novou smlouvu o vzájemném přátelství a hranicích, která přesouvala do sovětské sféry vlivu Litvu, čímž Stalin dostal možnost ovládnout celé Pobaltí. Prvním krokem umožňujícím kontrolu nad Estonskem, Lotyšskem a Litvou bylo vnucení nerovnoprávných smluv o vzájemné pomoci, podepsaných za okázalého nezájmu Německa mezi 28. zářím a 10. říjnem.

V případě Finska narazila sovětská vláda na tvrdého protivníka.⁶¹ Počátkem října požádala Moskva finskou vládu o odstoupení velké části území na Karelské šíji, neboť dle Stalinova názoru byla hranice vytyčená po první světové válce nebezpečně blízko

⁵⁶ Švankmajer, Milan, Veber, Václav, Sládek, Zdeněk, Moulis, Vladislav, *Dějiny Ruska*, Lidové noviny, Praha, 1995, str. 387

⁵⁷ Jednání mezi SSSR a západními spojenci stroskotali mimo jiné na tom, že Stalin požadoval rozsáhlé politicko-vojenské spojení zahrnující záruky pro SSSR ohledně východoevropských států. Str. 598

⁵⁸ Moravcová, Dagmar, Bělina, Pavel, Pečenka, Marek, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha, 1994, str. 99

⁵⁹ Bullock, Alan, *Hitler a Stalin - paralelní životopisy*, Mustang, Praha, 1994, str. 607

⁶⁰ Moravcová, Dagmar, Bělina, Pavel, Pečenka, Marek, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha, 1994, str. 101

⁶¹ Švankmajer, Milan, Veber, Václav, Sládek, Zdeněk, Moulis, Vladislav, *Dějiny Ruska*, Lidové noviny, Praha, 1995, str. 387

Leningradu a sovětských baltských přístavů.⁶² Po odmítnutí zahájil SSSR válku, které se účastnilo až milion sovětských vojáků. Navzdory urputnému nasazení finské armády při obraně své země Sověti v únoru prolomili klíčovou Mannerheimovu linii a 12. března 1940 finská vláda přistoupila na mírového podmínky odpovídající původním sovětským požadavkům.

Většina území dobytých nebo připojených v letech 1939 a 1940 patřila před revolucí do carského Ruska, což v sobě neslo značnou symbolickou hodnotu. Rozsáhlé zisky měly navenek demonstrovat vojenskou a politickou sílu prvního socialistického státu. Rok 1940 byl kulminací postupného obnovování moci a prestiže Moskvy po pokořujícím brestlitevském míru, které započalo již ve dvacátých letech bojem za formální uznání od evropských mocností. Rozšíření území SSSR k carským hranicím zároveň korespondovalo s intenzifikací nacionalistických vášní v sovětských médiích, která odrážela ideologickou změnou v přístupu k dějinám carského Ruska. Na rozdíl od Lenina, který hlásal rozchod s minulostí, Stalin považoval svou vládu za pokračování historické tradice carského Ruska a sám sebe identifikoval s vládci typu Petra Velikého a Ivana Hrozného.⁶³ A ti byly pochopitelně v soudobé sovětské publicistice a historiografii glorifikováni zejména pro své zásluhy při rozšiřování ruského území.

Do uvedeného schématu přesně zapadala Besarábie, patřící Rusku v dobách jeho největšího územního rozmachu. Ostatně, Besarábie představovala již pro carské Rusko „otázkou hrdosti“ (*“une question d'honneur”*), jak to na Berlínském kongresu vyjádřil carský delegát v souvislosti s rusko-rumunským sporem o jižní besarabské okresy.⁶⁴ Na jaře 1940 byla zároveň posledním dosud neobsazeným teritoriem z textu tajného dodatku paktu s Německem.

2.3. Izolované Rumunsko se kloní k Hitlerovi

Pozorujíc sovětskou expanzi ve východní Evropě, rumunský král Carol II. si velmi dobře uvědomoval zranitelnost své země v případě sovětské agrese. Stejně jako na začátku první světové války Rumunsko formálně nepatřilo do žádného z velkých spojeneckých svazků a 6. září vyhlásilo neutralitu. Ale na rozdíl od roku 1914, kdy ji velmocí za vstup do války nabízeli územní zisky, byly zahraničněpolitické vyhlídky Bukurešti zoufalé: kromě malodohodových spojenců Rumunsko obklopovali země

⁶² Keegan, John, *Druhá světová válka*, Arrow Books Ltd, 1990, Londýn, str. 47

⁶³ Bullock, Alan, *Hitler a Stalin - paralelní životopisy*, Mustang, Praha, 1994, str. 620

⁶⁴ Zaffi, Davide, *Moldavian-Russian Political Relations in Recent History*, CSSEO, Levico Terme, 2001, str. 9

toužící po jeho území. Na Francii již nebylo možné spoléhat a nacisticko-sovětský pakt o neútočení vystavil Rumunsko naprosté izolaci. Rumunští představitelé proto na podzim 1939 spustili diplomatickou ofenzivu s cílem najít spojence proti SSSR, přičemž neopomněli všem zdůraznit, že na „Dněstru obraňuje před bolševismem nejen sebe, nýbrž celou evropskou civilizaci“.⁶⁵

Francie a Velká Británie, zaměstnání německým nebezpečím, měly v době vypuknutí války malou možnost – a rovněž malý zájem – garantovat rumunskou bezpečnost. Obě země sice poskytly Bukurešti v dubnu 1939 jednostranné územní záruky, ale tyto byly namířeny – stejně jako v případě Polska – pouze proti nacistickému Německu. I když Rumunsko pod hrozbou svého sblížení s Hitlerem žádalo spojence o rozšíření garancí i na Besarábie, britská vláda prostřednictvím svého velvyslance v Bělehradě Rumunsku 10. října 1939 vzkázala, že garance se vztahují pouze na předpokládaný útok Německa. Svůj přístup zmírnila o několik týdnů později na nátlak francouzské diplomacie. Podle nového prohlášení by se Britové v případě rusko-rumunského konfliktu „neinteresovali“, ale jejich pomoc by byla vázána na pomoc Turecka a nečinnost Itálie.⁶⁶ Turecko, ačkoliv v reakci diplomaticky zdůraznilo důležitost silného rumunského státu, nejevilo nikdy přílišné nadšení za něj bojovat. Z dřívějších prohlášení britských a francouzských diplomatů bylo ostatně patrné, že garance měly pouze zastrašit Německo – a tudíž v momentě, kdy oba státy s Hitlerem vstoupily do války, pozbyly smyslu.

S vědomím, že na západní spojence nelze spoléhat, byla zoufalá rumunská vláda ochotna uzavřít jakékoliv spojenectví, aby si uchránila východní hranici. Naděje rumunské diplomacie se upínaly k Itálii, jejíž vůdce Benito Mussolini měl vážné obavy z posilování hospodářské a politické závislosti balkánských států na Německu. V prosinci 1939 se rozhodl soustředit pozornost své diplomacie na Rumunsko, které bylo podle něj nejvíce ohroženo německým tlakem. Bukurešť italské námluvy uvítala a 23. prosince odjel do Říma ministr zahraničí Antonescu. Vrátil se s překvapivě pozitivní zprávou: Italové jsou ochotni v případě konfliktu v Besarábii vyslat Rumunsku na pomoc dobrovolníky a letadla. Premiér Tatarescu a král Carol II. okamžitě prohlásili, že uvítají, když se Itálie stane největší balkánskou velmocí.⁶⁷ V praxi ovšem rumunsko-

⁶⁵ Mel'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 214

⁶⁶ Tejchman, Miroslav, *Boj o Balkán: Balkánské státy v letech 1939-1941*, Academia, Praha, 1982, str. 41

⁶⁷ Tejchman, Miroslav, *Boj o Balkán: Balkánské státy v letech 1939-1941*, Academia, Praha, 1982, str. 46

italské spojení bezpečnostní situaci Rumunska nemohlo vyřešit – především proto, že si to nepřál Hitler.⁶⁸ Ze stejného důvodu ztroskotaly četné pokusy rumunské diplomacie o vytvoření neutrálního bloku balkánských států, který by v konečném důsledku posílil rumunské postavení proti útoku na Besarábii.⁶⁹

Logickým důsledkem slabosti západních spojenců a neschopnosti Itálie hrát roli rumunského ochránce bylo sblížení s hitlerovským Německem. Ačkoliv rumunské elity svým politickým přesvědčením spíše inklinovaly k Francii a Británii, se vzrůstající silou nacistů v Evropě (úspěšná tažení Hitlera v severní Evropě) převládl v Bukurešti názor, že navzdory paktu o neútočení je Německo jedinou velmocí schopnou postavit se Sovětskému svazu. Prvním impulsem rumunsko-německého sblížení byla hospodářská smlouva podepsána ještě 25. března 1939, která byla přímým důsledkem kolapsu francouzského spojeneckého systému.⁷⁰ Smlouva učinila rumunskou ekonomiku zcela závislou na vývozu obilí a ropy do Německa. V politické rovině vláda v Bukurešti zatím odolávala německému tlaku a král Carol II. nadále odmítal myšlenku přechodu do tábora Osy.⁷¹

To, co by Rumuny bezpochyby přesvědčilo, jim Hitler nechtěl a nemohl poskytnout: záruky v případě sovětského útoku na Besarábii. Premiér Gafencu se 29. září obrátil na Berlín s přímou otázkou, zda by se říše smířila s okupací Besarábie anebo by Rumunsku poskytla aktivní pomoc. Vzápětí dodal, že ve druhém případě by Rumunsko určitě bojovalo.⁷² Hitlerova vláda ovšem nebyla celý podzim ani zimu schopna poskytnout v otázce Besarábie jednoznačné stanovisko, zčásti také proto, že nepředpokládala tak rychlé řešení besarabské otázky ze strany SSSR. Například 8. února Berlín rumunské vládě sdělil, že situace v Rumunsku jej „neznepokojuje, protože agrese SSSR se nerýsuje“.⁷³

⁶⁸ I když z důvodů vypývajících z paktu Ribbentrop-Molotov by Itálie pravděpodobně nikdy nevystoupila v besarabském konfliktu proti SSSR, nelze ji zcela upřít zásluhy na tom, že přiměla k zdrženlivosti Maďarsko, které bylo nedočkávané zabrat rumunská území ztracená v první světové válce.

⁶⁹ Dalšími důvody neúspěchu rumunského plánu byla složitost vztahů mezi balkánskými zeměmi a laxní postoj západních spojenců k návrhu.

⁷⁰ Král Carol II. se snažil podpis odkládat a provádět politiku nezávislou od Německa (dokonce nechal zavraždit 13 prominentních členů pronacistické Železné gardy), ale obsazení Prahy 22. března jej nakonec přiměla smlouvu podepsat.

⁷¹ Definitivnímu přechodu Rumunska do tábora Osy bránil dlouholetý spor s revizionistickým Maďarskem, silná prozápadní tradice rumunské politiky a rovněž loajalita krále Carola II. ke západním spojencům. Výrazem této rumunské nerozhodnosti bylo vyhlášení neutrality.

⁷² Tejchman, Miroslav, *Boj o Balkán: Balkánské státy v letech 1939-1941*, Academia, Praha, 1982, str.

30

⁷³ Mel'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 216

Navzdory vyhýbavým odpovědím se král Carol II. v dubnu 1940 pod dojmem obsazení Dánska a vylovení v Norsku definitivně rozhodl pro proněmecký kurz. Při návštěvě Berlína 15. dubna prohlásil, že „Rumunsko se musí připojit k politickému linii Německa“. Změna byla patrná i z vývoje na rumunské vnitropolitické scéně. Přípravovaly se antisemitské zákony podle německého stříhu, dosud věznění příslušníci fašistické Železné gardy byly amnestováni (19. dubna vyhlásil král oficiální „usmíření“) a inkorporováni do vládnoucích seskupení.⁷⁴

Vědomí těsného svazku s Německem dodalo rumunské vládnoucí elitě sebevědomí a 19. dubna se korunní rada vyjádřila proti dobrovolnému postoupení Besarábie SSSR a dala přednost vojenskému konfliktu. Rumunsko zároveň nepřestávalo naléhat na Berlín ohledně záruk pro Besarábii, slibujíc „udělat vše k uspokojení německých hospodářských potřeb“, jak to 15. května král řekl německému velvyslanci Wilhelmu Fabriciovi. Dle rumunské vlády bylo „silné Rumunsko i v německém zájmu, protože jedině tak může plnit své poslání strážce evropské civilizace na Dněstru a v ústí Dunaje“.⁷⁵ Hitler ovšem rumunské naděje zklamal: 1. června vydala berlínská vláda prohlášení, že „problém Besarábie Německo nezajímá a jde o věc samotného Rumunska“.⁷⁶

2.4. Německé zájmy na Balkáně: mír a ropa

Faktem je, že ačkoliv problém Besarábie Hitlera skutečně nezajímá, Rumunsko jako takové jej vzhledem ke svým zásobám nerostných surovin zajímalo mimořádně. Obecně lze konstatovat, že německá politika na Balkáně se počátkem války řídila především ekonomickými zájmy. Z hlediska nacistické ideologie „životního prostoru“ neměl Balkánský poloostrov, na rozdíl od východní Evropy, žádného valného významu.⁷⁷ Hitler, připravující v roce 1940 rozsáhlé válečné operace v severní a západní Evropě, potřeboval na Balkáně mír a jeho zachování bylo tudíž primárním cílem

⁷⁴ Treptow, Kurt W., *Dějiny Rumunska*, Nakladatelství Lidové Noviny, 2000, Praha, str. 310

⁷⁵ Citováno podle diplomatické nóty rumunské vlády, kterou obdržel německý velvyslanec v Bukurešti 20. června 1940. Mel'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 216

⁷⁶ Mel'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 216

⁷⁷ V oblasti se ovšem nacházeli značné zdroje „rasově čistého obyvatelstva“. Rumunsko a Maďarsko mělo početnou německou menšinu a Hitler v dlouhodobém plánu počítal s jejím vysídlením. DiNardo, Richard L. *Nerovní spojenci: Německo a jeho evropští spojenci*, Jota, Brno, 2006, str. 80

německé politiky na poloostrově.⁷⁸ Tu zaručovalo nerušené dodávky ropy, potřebné pro vedení války v Evropě.

Agrární státy dunajského prostoru se do ekonomického područí Německa začaly dostávat již koncem ve třicátých letech následkem velké hospodářské krize. Jejich zemědělské výrobky se nebyly schopny prosadit na trhu přirozených politických spojenců, Francie a Velké Británie, kde narážely na tvrdou konkurenci levných dovozů z kolonií. Velký německý spotřebitelský trh naopak nebyl vázán na dovoz surovin z kolonií a Berlín dokonce odmítl levnější import ze zámoří, aby mohl na svém území koncentrovat všechny zahraničně-obchodní aktivity států jihovýchodní Evropy.⁷⁹ Maďarsko, Bulharsko a Jugoslávii si nacisté připoutali podobně nerovnoprávními smlouvami, jaká byla uzavřena s Rumunskem v roce 1938. Právě Rumunsko bylo vzhledem k objemu exportu i charakteru svého nerostného bohatství nejdůležitějším státem a rumunské suroviny představovaly až polovinu veškerého německého importu. Navíc, dovoz z Rumunska byl pro Berlín mimořádně výhodný, protože za něj neplatil tvrdou měnou, nýbrž zbraněmi ukořistěnými v Polsku.⁸⁰

Rumunská ropa byla ve druhé světové válce faktorem zásadně ovlivňujícím balkánskou politiku evropských velmocí. Nejvíc ji potřeboval Hitler: při odhadované roční válečné spotřebě Německa činící 10 až 12 milionů tun ročně si s vlastní produkcí necelých 3,5 nemohl dovolit začít na západě válku. Ovšem navzdory politické závislosti Bukurešti na Ose nebyl přístup k naftě bezproblémový, neboť těžební společnosti ovládali převážně západoevropští investoři.⁸¹ I jejich prostřednictvím si Velká Británie a Francie nadále zachovávaly na rumunském exportu velký podíl. Svou pozici navíc počátkem roku 1940 podpořily obnovením dodávek zbraní a úvěrem pro rumunskou vládu v celkové výši 18 milionů liber.

V prvních měsících roku 1940 byl rumunský obrat s Británií porovnatelný s Německým a zhruba vyrovnané byly rovněž měsíční dodávky ropy. Kupříkladu v lednu dodalo Rumunsku Německu pouze 15 tisíc a v únoru 18 tisíc tun ropy místo 130

⁷⁸ Politika udržení klidu v oblasti zůstala německou prioritou až do zahájení války se Sovětským svazem v roce 1941. DiNardo, Richard L. *Nerovní spojenci: Německo a jeho evropské spojenci*, Jota, Brno, 2006, str. 79

⁷⁹ Weithman, Michael: *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*, Verlag Friedrich Pustet, 1995, Regensburg, str. 280

⁸⁰ Bullock, Alan, *Hitler a Stalin - paralelní životopisy*, Mustang, Praha, 1994, str. 662

⁸¹ Tejchman, Miroslav, *Boj o Balkán: Balkánské státy v letech 1939-1941*, Academia, Praha, 1982, str. 63

tisíc tun měsíčně, jak zněla oficiální mezivládní dohoda z prosince 1939.⁸² Jak poznamenal vedoucí německé hospodářské delegace v Bukurešti Carl Clodius, důvodem nepříznivého stavu bylo přetrvávající prozápadní a liberální smýšlení mezi rumunskými ekonomickými elitami. Snahám mocných podnikatelů znemožňovat vývozu do Německa mělo zabránit vládní opatření z 16. ledna o zřízení sekretariátu pro těžbu nafty při rumunském ministerstvu hospodářství, pod který spadala všechna produkce a distribuce nafty v zemi.

Nejúčinnějším způsobem, jak zintenzivnit dodávky rumunské ropy s ohledem na blížící se útok proti Francii, se ukázal být nátlak na politické špičky v Bukurešti s využitím jejich obav ze sovětské agrese vůči Besarábii. Uvedený postup své vládě doporučoval již citovaný německý diplomat Clodius ve své analýze příčin nedostatečného exportu ropy z března 1940. Podle něj by německé požadavky určité našly pochopení u krále, premiéra nebo ministra zahraničí, protože jejich náklonnost k Německu není na rozdíl od průmyslových kruhů diktována „srdcem, nýbrž rozumem“.⁸³ Když proto koncem měsíce rumunský premiér Tatarescu opětovně naléhal na říši, aby pomohla „nevyhnutelnému přezbrojování rumunské armády“ a zároveň „tlačila na Moskvu v tom smyslu, aby si nečinila svých nároků na Besarábii“, odpověď z Berlína zněla: „Vzájemné vztahy budou záviset na tom, jak bude Rumunsko schopné plnit své ekonomické závazky vůči Německu“.⁸⁴

Podobné vyhýbavé formulace pochopitelně posilovaly pozice německých vyjednávačů jednajících tou dobou v Bukurešti o nové ekonomické smlouvě. Jednání nakonec podle všeho urychlila předběžná nabídka garancí učiněná 24. května baronem Killingerem, inspektorem německých legací v hlavních městech jihovýchodní Evropy, na setkání se šéfem rumunské tajné služby. Dle znění nové ekonomické smlouvy, tzv. naftové paktu podepsaného 27. května, se Rumunsko zavázalo zvýšit dodávky ropy o třetinu výměnou za moderní výzbroj pro svou armádu.

V situaci, kdy Hitler prakticky ovládal rumunskou obchodní politiku, mohl přísun ropy do Německa ohrozit pouze otevřený válečný konflikt v balkánském prostoru. Hitler proto s hlubokým znepokojením vnímal balkánské aktivity svého nevypočitatelného spojence Mussoliniho. Itálie trvale prosazovala myšlenku „paralelní

⁸² Tejchman, Miroslav, *Boj o Balkán: Balkánské státy v letech 1939-1941*, Academia, Praha, 1982, str. 63

⁸³ Tejchman, Miroslav, *Boj o Balkán: Balkánské státy v letech 1939-1941*, Academia, Praha, 1982, str. 64

⁸⁴ Podle diplomatické nóty rumunské vlády z 31. března. Mel'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 217

války“, čímž se rozuměl vpád italských vojsk na Balkán, a to i navzdory opakovaným projevům nesouhlasu ze strany říšské vlády i samotného Hitlera, který při březnové schůzce v Brenneru italského vůdce varoval před jakýmkoliv samostatným podnikem.⁸⁵ Kromě „krocení“ italských ambicí nabádalo Německo ke zdrženlivosti také Maďarsko s Bulharskem, vznášející teritoriální nároky vůči Rumunsku. Vzhledem k vyššímu stupni závislosti na Hitlerovi nacházely německé rady v Budapešti a Sofii pochopitelně větší odezvu než v Římě. Možnost samostatného italského vpádu na Balkán tak zůstávala pro Hitlera nadále rizikem.⁸⁶

Další potenciální zdroj konfliktu na Balkáně představovala v roce 1940 Besarábie. Případná sovětsko-rumunská válka byla z hlediska německých hospodářských zájmů tou nejhorší možností, neboť boje se mohly přenést do severního Rumunska, kde ležela ropná ložiska. Počítajíc s touto eventualitou, začalo německé velení již v lednu připravovat plány vojenského obsazení ropných polí v údolí řeky Prahovy. V okamžiku vypuknutí konfliktu by ložiska obsadila maďarská armáda podporovaná německým dělostřelectvem a letectvem.⁸⁷ Prvořadým cílem německé politiky bylo pochopitelně dosáhnout, aby Rumunsko při okupaci Besarábie vůbec nebojovalo. Berlín tudíž značně znepokojovaly výše zmiňované italské sliby z prosince 1939 ohledně pomoci Rumunsku v případě napadnutí Sovětským svazem. Pocit záruk a spolenectví ze strany Mussoliniho mohlo v Rumunech probudit válečné sebevědomí, což by Hitlerovi značně zkomplikovalo situaci. Jakmile do Berlína dorazily informace o italsko-rumunském sbližování, Ribbentrop italskému velvyslanci Bernardu Attolicovi důrazně připomenul, že klid na Balkáně „patří k nejzákladnějším zájmům Německa a musí tedy být i zájmem Itálie“.⁸⁸

Z nastíněné strategie nacistů jasně vyplývá, že v besarabské otázce nikdy neměli v úmyslu Rumunsku pomoci, i když z taktických důvodů to Bukurešti nikdy nesdělili přímo. Zároveň je patrné, že netečnost Hitlera k rumunským prosbám nesouvisela primárně se snahou dodržet slib daný Stalinovi, nýbrž vycházela z vlastních ekonomických zájmů v dunajském prostoru. Navíc, Německo si nemohlo dovolit sovětsko-rumunskou válku, neboť Rudá armáda by se po očekávaném vítězství

⁸⁵ Tejchman, Miroslav, *Boj o Balkán: Balkánské státy v letech 1939-1941*, Academia, Praha, 1982, str.

61

⁸⁶ Mussolini nakonec svoje úmysly uskutečnil a v říjnu 1940, kdy napadl Řecko.

⁸⁷ Navrhovaný plán projednával v Budapešti 18. ledna představitel vrchního velení Wehrmachtu generál von Tippelskirch. Počítalo se v něm s tím, že sovětský útok využije k zabrání rumunského území i Bulharsko.

⁸⁸ Tejchman, Miroslav, *Boj o Balkán: Balkánské státy v letech 1939-1941*, Academia, Praha, 1982, str. 48

s největší pravděpodobností nezastavila na Prut, ale pokračovala by směrem k Bulharsku a úžinám. Splnění podmínek paktu se Stalinem bylo tudíž pro Hitlera i vhodným nástrojem, jak zabránit další sovětské expanzi.

2.5. Geostrategický význam Besarábie pro SSSR v roce 1940

Sovětský svaz, soustředěn na územní zisky ve východní a severní Evropě, neprováděl v prvních měsících války v jihovýchodní Evropě nikterak agresivní zahraniční politiku. Bylo ovšem pouze otázkou času, kdy Moskva upře svou pozornost na tuto proti ni životně důležitou oblast. V tomto směru bylo logickým prvním krokem SSSR znovudobytí Besarábie. Její význam pro rozšiřující se sovětské postavení ve východní Evropě v roce 1940 lze kromě symbolické roviny, naznačené v kapitole 2.2., vnímat jak v defenzivním, tak v ofenzivním smyslu, přičemž oba svým způsobem odrážely tradiční ruskou geopolitickou strategii. Pro Stalina představovala Besarábie jednak nejjihnější část ochranného nárazníkového pásma, složeného z anektovaných nebo jinak připoutaných území východní Evropy, ale zároveň mu otevírala dveře na Balkán a k úžinám.

Sovětské tažení ve východní Evropě po podpisu paktu Ribbentrop-Molotov mělo dle názoru některých historiků kromě zjevně expanzivního rovněž svůj obranný rozměr. Ten vycházel mimo jiné ze Stalinova předpokladu, že válce s nacisty se v dlouhodobém horizontu pravděpodobně nelze vyhnout. Stalin tak usoudil po osobním zkoumání všech dostupných materiálů o Hitlerovi a nacistickém hnutí, které si dal v létě 1939 nechat vyhledat. Zahrnovaly všechno od zpráv sovětské tajné služby v Berlíně přes Dějiny národního socialismu od Konrada Heideny až po samotný *Mein Kampf*. V něm si sovětský vůdce potrhł části, v nichž Hitler psal o dlouhodobém cíli – zajištění životního prostoru na východě na úkor Ruska.⁸⁹

Otázkou pouze bylo, kdy se Německo pro útok na SSSR rozhodne. V roce 1939 Stalin podle všeho předpokládal, že vypuknutí války na západní frontě – tedy pokud se bude opakovat scénář z první světové války – dává SSSR několik let na přípravu obrany proti invazi na východ. Její nedílnou součástí se měl stát právě zmíněný bezpečnostní pás pokrývající území v celkové rozloze 457 tisíc kilometrů čtverečných s dvacetimilionovým obyvatelstvem.⁹⁰ Okupace Besarábie se v Moskvě chápala jako

⁸⁹ Bullock, Alan, *Hitler a Stalin - paralelní životopisy*, Mustang, Praha, 1994, str. 602

⁹⁰ Bullock, Alan, *Hitler a Stalin - paralelní životopisy*, Mustang, Praha, 1994, str. 647 a Keegan, John, *Druhá světová válka*, Arrow Books Ltd, 1990, Londýn, str. 129

poslední článek nárazníkové linie, který spojí již ovládané území s Černým mořem.⁹¹ Stalin doufal, že prvořadým německým operačním cílem bude tato území mu odebrat, přičemž očekával, že nejuděrnější síla budoucího německého útoku povede právě jihozápadním směrem, s cílem obsadit Ukrajinu a Donbas, kde ležely strategické zásoby obilí a uhlí.⁹² Od roku 1940 proto začal s výstavbou opevnění, která nahrazovala opuštěné obranné linie na starých hranicích. Toto rozhodnutí, spolu se špatně navrženou dislokací jednotek, se později ukázalo jako fatální chyba a důkaz neschopnosti ruských generálů dosazených Stalinem po rozsáhlých čistkách v armádě.⁹³

Druhá dimenze významu Besarábie měla čistě expanzivní charakter: Stalinovi se anexí otevíraly nové možnosti na Balkáně, kde hrál Sovětský svaz v první fázi války pouze vedlejší roli. Velmocenská politika na poloostrově byla charakterizována úpadkem vlivu Francie, hospodářskou dominancí Německa, vysokými ambicemi Itálie a stabilní pozicí Velké Británie. Francouzský bezpečnostní systém v jihovýchodní Evropě, vyjádřen v seskupení Balkánské dohody, se rozklížil fakticky se začátkem války.⁹⁴ Zapříčinily to přetrvávající animozity mezi jednotlivými státy, neúčast revizionistického Bulharska jakožto i stoupající ekonomická závislost balkánských zemí na obrovském německém odběratelském trhu.⁹⁵

Do dění na poloostrově i přes nelibost Hitlera výrazně zasahoval Mussolini. Itálie, která ještě před vypuknutím války obsadila Albánii, pokládala za svoji přirozenou sféru vlivu nejen Jugoslávii a Řecko, ale taktéž „Dunajský bazén“.⁹⁶ Nejsilnější pozici měla vždy v Jugoslávii, kde si přízeň udržovala sliby o zachování celistvosti. Řím dále vyvíjel zpravodajské aktivity proti jemu nepříteli přátelsky nakloněným vládám v Řecku a Bulharsku, zatímco italská diplomacie od podzimu 1939 pracovali zároveň na zlepšení vztahů s Rumunskem, které zoufale potřebovalo spojence. Dlouhodobým cílem

⁹¹ Tuto tezi zčásti podporuje i nekompromisní způsob, jakým Sovětský svaz posléze vystoupil s nárokem na Bukovinu, představující geografické pojítko mezi Sověty již anektovanou západní Ukrajinu a samotnou Besarábii.

⁹² Žukov, Georgij K., *Vzpomínky a úvahy*, Svoboda, 1971, Praha, str. 205

⁹³ Tato interpretace se vyskytuje v Keegan, John, *Druhá světová válka*, Arrow Books Ltd, 1990, Londýn, str. 129. Na druhé straně, generál Žukov ve svých memoárech trvá na tom, že stará opevnění nebyla likvidována a počítalo se s tím, že budou dodatečně posílána, čemuž zabránil pouze „průběh bojových operací na začátku války“. Žukov, Georgij K., *Vzpomínky a úvahy*, Svoboda, 1971, Praha, str. 207

⁹⁴ Balkánská dohoda vznikla z popudu Francie v roce 1934 a zahrnovala Rumunsku, Jugoslávii, Řecko a Turecko.

⁹⁵ Weithman, Michael: *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*, Verlag Friedrich Pustet, 1995, Regensburg, str. 280

⁹⁶ Interpretováno podle slov italského ministra zahraničí Ciana, který prohlásil, že „Itálie je přímo zainteresována na všem, co se děje v Dunajském bazénu a na Balkáně“.

Mussoliniho, při kterém mu Rumunsko ochotně pomáhalo, bylo vytvořit blok balkánských států pod italským vedením.

Další zemí se zájmy na Balkáně byla Velká Británie, které se podařilo udržet těsný svazek s Tureckem a volnějším s Řeckem, kterému v dubnu 1939 poskytla garance teritoriální integrity namířené proti Itálii. Zároveň podporovala myšlenku bloku států ve snaze zostřit německo-italské spory ohledně Balkánu a tím případně přilákat Mussoliniho na svou stranu. Projekt se nakonec neuskutečnil, neboť narazil na německé zájmy v dunajské oblasti. Německý vliv byl patrný kromě Maďarska a Rumunska rovněž v Bulharsku. Projevoval se úplnou ekonomickou závislostí a v případě Bulharska zárukami podpory jeho teritoriálních nároků vůči Rumunsku.⁹⁷

Pro Sovětský svaz, stejně jako pro imperiální Rusko v 19. století, byla konečným cílem jakékoliv balkánské aktivity kontrola přístupů k Černému moři. Z této premisy vyplývalo, že k dosažení uvedeného cíle mírovou cestou je potřeba nejvíce pozornosti věnovat vztahům s Tureckem. SSSR proto učinil v roce 1939 pokus o uzavření výhodné spojenecké smlouvy. Jednání probíhala na jaře 1939 v Ankaře a poté v říjnu v Moskvě, kam přijel ministr zahraničních věcí Saracoglua. Skončila fiaskem, když turecký ministr odmítl sovětské požadavky týkající se zajištění úžin a rozhodl se navíc nepotvrdit smlouvu o neutralitě z roku 1925.

Druhým státem s mimořádnou důležitostí pro SSSR bylo proněmecké Bulharsko. Moskva po řadě vcelku úspěšných jednání o hospodářských otázkách nabídla Sofii v září 1939 uzavření paktu o vzájemné pomoci. Bulharská vláda se nacházela v složité situaci: byla pod tlakem jak Německa, tak Velké Británie a jakékoliv expanze SSSR směrem k úžinám se obávala, protože by se mohla octnout ve středu válečného konfliktu. Po několikátýdenním vyjednávání nakonec bulharský velvyslanec v Moskvě Antonov tlumočil sovětské vládě odmítnutí nabídky. Po diplomatických neúspěších v Bulharsku a Turecku, hrozilo, že Sovětský svaz bude z balkánské politiky zcela vytlačen Německem, Itálií a Velkou Británií, jak ve své zprávě pro Moskvu varoval 6. června sovětský vojenský attaché v Sofii.⁹⁸

Krokem, který by sovětským aspiracím v regionu dodal nový impuls, měla být právě okupace Besarábie. Přítomnost vojsk Rudé armády na řece Prut a v ústí Dunaje by znamenala přímé ohrožení německé sféry vlivu, tedy rumunských ropných polí

⁹⁷ Tejchman, Miroslav, *Boj o Balkán: Balkánské státy v letech 1939-1941*, Aacademia, Praha, 1982, str. 37

⁹⁸ Roberts, Geoffrey, *Ideology, Calculation and Improvisation: Spheres of Influence and Soviet Foreign Policy 1913-1945*, Review of International Studies, vol. 25, London, 1999, str. 671

v Rumunsku a samotného Bulharska. Kromě obecné snahy o vyvážení německých pozic mohlo držení Besarábie přijít Sovětům vhod v případě, že by se rozhodli využít vojenské cesty k uchwácení úžin – vždyť nejnižnější část Besarábie je od Bosporské úžiny vzdálena pouze kolem 500 kilometrů podél černomořského pobřeží. Uvedená strategie vycházela důsledně z tradic carské balkánské politiky. Částečně úspěšná byla pouze jednou – v roce 1877, kdy se ruská vojska dostala až k předměstím Istanbulu. Právě Besarábie tehdy sloužila jako základna pro ofenzivu k dolnímu toku Dunaje a car Alexandr II. řídil válečné akce z Kišiněva.

Třetí možná dimenze významu Besarábie pro Sovětský svaz souvisí s teorií, prosazovanou některými současnými ruskými a západními historiky, podle níž Stalin plánoval útok na Rumunsko v rámci velké ofenzívy proti hitlerovskému Německu.⁹⁹ Tato teze vychází především z dokumentu popisujícího plán preventivního úderu, který 15. května 1941 sepsal generál Georgij Žukov.¹⁰⁰ Podle názoru některých badatelů byly plány masivního útoku proti Německu, počítající s průnikem do východního Pruska, Polska a Rumunsku, v Moskvě vypracovávány již od října 1939.¹⁰¹ Operace měla mít charakter blitzkriegu: v první fázi by sovětská letadla začala bombardovat německá letiště, ve druhé by následovala pozemní invaze. Úspěch měl být zaručen početní převahou Červené armády. Původně bylo zahájení operací údajně naplánováno na 12. června 1941, ale Stalin jej odložil kvůli sovětským obavám z německo-anglického spojení.

Ačkoliv nepanuje mezi historiky shoda, zda Sovětský svaz podobnou operaci skutečně plánoval, držení Besarábie by v ní patrně hrálo velmi důležitou roli, i když mnozí badatelé upozorňují, že pro postup těžkou vojenskou techniku jevila z geografického hlediska výhodnější Bukovina. To rovněž mohl být jeden z důvodů, proč Sovětský svaz v červnu 1940 trval na jejím připojení spolu s Besarábii. Zde byla možnost přesunu vojsk přes Sověty kontrolovanou polskou Galicii, kolem města Černovice a podél východního úpatí Karpat. Nevýhodou Besarábie byl mírně hornatý terén, nedostatek kvalitních silnic a železnic a rozvodňující se ústí Dunaje.¹⁰² Ať už byly

⁹⁹ Tezi o připravovaném sovětském útoku jako první nastínil bývalý příslušník sovětské rozvědky Viktor Suvorov v roce 1990. Od té doby se v ruské i západní historiografii vede spor o pravost jeho tvrzení. Existenci sovětských ofenzivních plánů proti Německu dokazují například N.M. Mel'uchov, V. Danilov nebo B. Sokolov. Naopak, proti Suvorově teorii se stavějí někteří významní ruští vojenští historikové, například D. Volkogonov a M. Garejev, nebo izraelský badatel G. Goroděckij.

¹⁰⁰ Michaels, Daniel, *Revising the 20th Century Perfect Storm*, Journal of Historical Review, vol. 20, Newport Beach, 2001, str. 2

¹⁰¹ Mel'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 497

¹⁰² Mosely, Philip E., *Is Bessarabia Next?*, Foreign Affairs, vol. 18, New York, 1940

sovětské expanzivní plány jakékoliv, v roce 1940 byla anexe Besarábie pro SSSR čistým strategickým ziskem při minimálním riziku.

2.6. Diplomatická příprava okupace: sovětsko-německá jednání

Na jaře 1940 bylo všem zainteresovaným stranám jasné, že sovětský útok je neodvratný. Otázkou bylo pouze to, kdy přijde a především - jak se zachová Německo. Pokud se týče načasování besarabské operace, červen 1940 byl výhodně zvoleným termínem, ač byl zčásti vynucen vývojem války v Evropě.¹⁰³ Výhodnost spočívala v uvolnění části vojsk po vítězství ve finské válce, momentální zahraničněpolitické izolaci Rumunska, i v tom, že Německo i ostatní velmoci byly zaměstnány děním v západní Evropě.

Na druhé straně, byly to právě úspěchy nacistů v severní Evropě a na západní frontě (26. května kapitulovala Belgie a 14. června padla bez boje Paříž), které patrně uspíšili sovětské rozhodování o agresi vůči Rumunsku.¹⁰⁴ Stalin byl rychlým postupem Hitlera vyveden z koncepce a jeho odpovědí bylo zvýšené úsilí o co nejrychlejší zajištění nacisticko-sovětského paktu a posílení vlastních hranic.¹⁰⁵ Stalin si ovšem uvědomoval, že dřív, než může začít s vojenským plánováním kampaně, bylo potřeba najít s Německem politickou shodu. Rychlý a bezproblémový způsob, jakým byla nalezena, je nejlepší ukázkou toho, jak v praxi fungovala sovětsko-německá spolupráce.

Sovětský svaz poprvé odhalil zástupcům Osy své úmysly pouhý týden před začátkem vojenské kampaně. Na první informace německých diplomatů v Moskvě o soustředění vojsk při rumunských hranicích Molotov německému velvyslanci v Moskvě hrabě Schulenburgovi 25. května odpověděl, že jde o pouhé „zvěsti bez reálného základu“.¹⁰⁶ Prvně se o možné válce zmínil nepřímou při schůzce s italským velvyslancem Rossou 20. června, když řekl, že „Sovětský svaz je pro řešení besarabské otázky mírovou cestou, pokud se tato ovšem nebude protahovat donekonečna.“¹⁰⁷ Jeho narážka byla pochopitelně míněna především jako signál Berlínu – a svůj účel splnila. Již za tři dny měl Molotov příležitost vyložit sovětské plány s Besarábií přímo Schulenburgovi. Rumunsko by podle něj udělalo dobře, kdyby Besarábií (spolu s Bukovinou) „vrátilo Sovětskému svazu mírovou cestou“, nebo jinak tuto „naléhavou

¹⁰³ V červnu 1940 proběhl i vojenský zábor Litvy, Lotyšska a Estonska a jejich formální připojení k SSSR.

¹⁰⁴ Dalším impulsem k akci byl hrozící vstup Itálie do války proti Řecku nebo Jugoslávii.

¹⁰⁵ Bullock, Alan, *Hitler a Stalin - paralelní životopisy*, Mustang, Praha, 1994, str. 661

¹⁰⁶ Mel'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 220

¹⁰⁷ Mel'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 221

otázku“ SSSR „vyřeší silou“, při čemž očekává od Německa podporu.¹⁰⁸ Německý diplomat zareagoval prohlášením, že „německá vláda potvrzuje loňskou smlouvu o Besarábii“, což bylo v Moskvě správně interpretováno jako Hitlerův předběžný souhlas s okupací.¹⁰⁹ Definitivní odpověď očekávali Sověti do 25. června večer.

Patrně nejdůležitější otázkou, kterou museli diplomaté obou mocností v průběhu dvou dnů vyřešit, byla ochrana německých hospodářských zájmů v Rumunsku. Schulenburg na důležitost rumunské ekonomické základny upozornil Molotova již na zmíněné schůzce 23. června s žádostí, aby SSSR nepodnikal žádné rozhodné kroky, dokud německá pozice nebude zcela jasná. Vypracováním podkladů k oficiální odpovědi Sovětům byl pověřen státní tajemník ministerstva zahraničí Ernst von Weizsäcker. Ve své analýze pro Ribbentropa doporučoval vyslovit souhlas se Sověty navrženým „mírovým řešením“, tedy odstoupením území, ovšem za dodržení čtyřech podmínek stanovených Německem.

První z nich zavazovala Sovětský svaz nepřekročit řeku Prut a dolní tok řeky Dunaj. Druhou podmínkou bylo, aby SSSR ochránil práva a zájmy říšských občanů, stejně jako etnických Němců, žijících v Besarábii. Poslední a zásadní podmínkou pro německý souhlas s okupací byl – v případě srážky s rumunskými jednotkami – zákaz bombardování oblastí, kde se těží ropa. V duchu von Weizäckrova memoranda se nesla rovněž oficiální odpověď, kterou doručili Moskvě 25. června v devět hodin večer. Kromě zmíněných podmínek bylo jejím základním poselstvím sdělení, že německá vláda „uznává práva SSSR na Besarábii, stejně jako uznává, že je vhodný čas, aby byla tato otázka nastolena“, ale nepřeje si, aby se Rumunsko „změnilo v bojiště“.

Zatímco problém německých hospodářských zájmů byl rychle vyřešen ke spokojenosti obou stran, třetí plochou v jednáních se záhy stal poněkud nečekaný sovětský nárok na území Bukoviny, kde žila početná německá menšina. Stejně jako Besarábie, Bukovina historicky náleží do středověkého Moldavského knížectví. V roce 1775 ji anektovala Habsburská říše a po první světové válce se stala součástí rumunského království. Molotov nicméně 25. června prohlásil, že „Bukovina je poslední částí jednotné Ukrajiny“ a i přes nelibost Berlína trval na řešení této otázky „spolu s otázkou Besarábie“. V kontextu dlouhodobé ruské a posléze sovětské politiky byl Stalinův nekompromisní postoj zarážející. Bukovina nikdy nepatřila do carského Ruska,

¹⁰⁸ Melt'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 221

¹⁰⁹ „Smlouvou o Besarábii“ byla míněna pasáž z tajného dodatku k paktu o neútočení, který přiřadil Besarábii do sovětské sféry vlivu. Melt'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 222

SSSR ji v meziválečném období věnovalo minimální pozornost a nebyla zmíněna ani v tajném dodatku paktu o neútočení.¹¹⁰

Ze strategického hlediska byl ovšem sovětský nárok v roce 1940 pochopitelný: Bukovina, jak již bylo zmíněno, by po zaboru Besarábie zůstala posledním slabým místem v Sověty budovaném bezpečnostní pásu a navíc v případě potřeby skýtala možnost bezproblémového vstupu Červené armády do Rumunska. V rumunských rukou by navíc představovala výběžek nepřátelské vojenské moci rozdělující východní a západní Ukrajinu. Nicméně, po důrazném připomenutí německé vlády 25. června, že „nenastolení této otázky by ulehčilo řešení otázky Besarábie“, se Stalin rozhodl slevit ze svých nároků. Následující den Molotov Schulenburgovi sdělil, že SSSR se uspokojí se severní částí regionu zahrnující největší a nejdůležitější město Černovice, s čímž Hitler souhlasil. To odstranilo poslední překážku k sovětsko-německé dohodě, jež posvětila okupaci Besarábie.

2.7. Rumunsko odevzdává své území

V době, kdy Molotov se Schulenburgem dospěli ke shodě, nemělo Rumunsko o bezprostředných sovětských úmyslech žádné oficiální ani neoficiální informace. Ačkoliv král i vláda si uvědomovali hrozbu sovětských nároků vůči Besarábie již od počátku války, ze strany Sovětského svazu dlouho nebyl patrný žádný zvýšený diplomatický nátlak.¹¹¹ Scénář, podle kterého Moskva nejdříve získá diplomatické krytí od Berlína a poté postaví Bukurešť před hotovou věc pod hrozbou okamžité vojenské akce, byla pochopitelně součástí Stalinova plánu. Moment překvapení, časová tíseň a především Sověty předjednána reakce Hitlera dostali Rumunsko do situace, kdy mu nezbývalo než odevzdat své území.

Z jednání sovětských diplomatů skutečně nebylo možné vyčíst, že okupace je pořadu dne. Devětadvacátého března, kdy se již sovětská vojska začínala přesouvat z finského frontu směrem k Rumunsku, Molotov na zasedání Nejvyššího sovětu prohlásil, že „není podkladů k jakémukoliv zhoršení sovětsko-rumunských vztahů“. Ještě 21. června – týden před okupací – jednal sovětský vyslanec v Bukurešti Lavrentěv

¹¹⁰ King, Charles, *Diaspora Politics between Romania and Ukraine*, Woodrow Wilson Center, Washington, 2000, str. 39

¹¹¹ Prvním varovným signálem pro Bukurešť byl článek v říjnovém vydání Komunistické internacionály, kde autor zdůraznil, že „zájmy národů Rumunska, jejich mírumilovný rozvoj a lepší budoucnost nejsou možné bez okamžitého uzavření paktu o vzájemné pomoci se Sovětským svazem na způsob rozhovorů mezi SSSR a pobaltských států.

¹¹¹ Sovětsko-finská zimní válka na přelomu let 1939 a 1940 navíc Rumunům názorně ukázala, co se stane, když země podobnou smlouvu s SSSR odmítne.

s rumunským ministrem zahraničí o zlepšení vzájemných vztahů. I když při rozhovoru zmínil, že je potřeba upravit „neřešená politické otázky a konkrétně Besarábii“, v rumunsko-sovětské komunikaci od první světové války nebyla tato slova ničím výjimečným.¹¹² Vážnost hrozby sovětské agrese si rumunská vláda zcela uvědomila až 25. června, kdy jí německý vyslanec Wilhelm Fabricius informoval o soustředování vojsk červené směrem k řece Dněstr.

Šestadvacátého června byla již Bukurešť přímo a na oficiální úrovni konfrontována se sovětským ultimátem. V nótě, kterou Molotov v deset hodin večer v Moskvě předal rumunskému vyslanci Davidescovi, opíral Sovětský svaz svůj nárok o mnohokrát opakované historické argumenty. „Besarábie žila po staletí v spojení s Ukrajinou a její populace je z větší části ukrajinská. V roce 1918 Rumunsko využilo vojenské slabost Ruska a násilně odtrhlo část jeho území. Dnes již vojenská slabost SSSR patří minulosti a existující mezinárodní situace si vyžaduje pokud možno rychlé vyřešení neřešených otázek,“ psalo se v ultimátu. V případě severní Bukoviny – k vymezení které byla k nótě přiložena mapa – argumentoval SSSR etnickým složením. Podle něj otázka navrácení Besarábie „organicky souvisí s nutností předat tu část Bukoviny, jejíž obyvatelstvo v drtivé většině váže k sovětské Ukrajině jak společný historický osud, tak i společný jazyk a národnostní složení“. Davidescovi snahu zpochybnit tyto argumenty Molotov odmítl slovy, že slova rumunského diplomata „neodpovídají historickému vývoji ani reálné situaci“.¹¹³

Z ultimáta pro Rumunsko vyplývaly pouze dvě možnosti: odevzdat území nebo čelit invazi. Na rozhodování měli přitom rumunští politikové pouze jeden den. Davidescu se přímo na místě pokusil vyjednat prodloužení lhůty, ale bylo mu sděleno, že Sovětský svaz čekal celých 22 let a teď doufá, že rumunská odpověď dorazí bez meškání. Když se Schulenburg následující den tázal, zda skutečně musejí Rumuni odpovědět ještě dnes, Molotov mu stroze odpověděl, že v opačném případě „sovětská vojska zítra ráno překročí rumunskou hranici“.¹¹⁴ Rumunská vláda byla ponechána bez jakéhokoliv manévrovacího prostoru.

V Bukurešti zavládl chaos, byla vyhlášena mobilizace, ale vládnoucí elita byla rozdělena na zastánce války a zastánce podřízení se SSSR. Ačkoliv premiér Tatarescu dva dny předtím vyhlásil, že vláda i král se spíš přiklání k rozhodnutí bojovat, bylo

¹¹² Mel'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 215

¹¹³ Tejhman, Miroslav, *Boj o Balkán: Balkánské státy v letech 1939-1941*, Academia, Praha, 1982, str.

92

¹¹⁴ Mel'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 224

patrné, že bez silného spojence Rumunsko utrpí drtivou porážku. Německo – které se ostatně 25. června zavázalo Sovětům „využít svůj vliv na Rumunsko k mírovému řešení sporu“ – doručilo rumunské vládě Ribbentropem formulovanou instrukci, vyzývající Bukurešť, aby v zájmu „zabránění války s SSSR ustoupila sovětským požadavkům.“¹¹⁵ Podobně se zachovala Itálie, dodržujíc slib daný 26. června Molotovovi. Italská vláda proto Rumunsku poradila, aby se „vyhnulo ozbrojenému konfliktu se Sovětským svazem.“¹¹⁶ V souvislosti s rumunskými prosbami o pomoc je ovšem zajímavé, že krátce poté, co je Berlín i Řím zamítly, se Hitler nechal slyšet, že neřekl v celé záležitosti poslední slovo.¹¹⁷

Možná právě ambivalentní postoj německých špiček způsobil, že rumunská vláda se rozhodla pro zdržovací taktiku ve snaze získat čas pro přípravu potenciální války. Davidescu byl 27. června večer instruován, aby Sovětům navrhl možnost projednat jejich požadavky na setkání delegátů obou stran. Carol II. mezitím prostřednictvím Killingera informoval Hitlera o svém rozhodnutí neustoupit a požádal jej, aby výměnou za nerušené dodávky ropy alespoň zabránil Maďarsku a Bulharsku využít konflikt k uspokojení svých teritoriálních nároků.¹¹⁸ Zároveň se Bukurešť obrátila na státy Balkánské dohody s dotazem, zda lze počítat s jejich pomocí v případě bulharského útoku. Zatímco odpovědi Jugoslávie, Řecka a Turecka byly spíše vyhybavé, Německo si kvůli možnému ohrožení ropných polí rozhodně nepřálo válku na rumunském území. Ještě 27. června proto státní podtajemník říšského ministerstva zahraničí Woermann důrazně poradil maďarskému i bulharskému velvyslanci, aby se neuchylovali k násilnému prosazování svých požadavků.¹¹⁹ Výše zmíněné důvody ale přispěli k tomu, že Německo dodrželo závazek vyplývající z paktu o neútočení a 29. června večer Hitler s definitivní platností instruoval Bukurešť, aby vyhověla sovětským požadavkům. Tou dobou již bylo zřejmé, že rumunská zdržovací taktika selhala.

Rumunský návrh, přednesený v Moskvě 27. června v jedenáct hodin večer vyslancem Davidescem, měl od počátku velmi malou šanci na úspěch. Rumunská vláda v něm vyjadřovala připravenost „okamžitě a v co nejširším smyslu přistoupit

¹¹⁵ Mel'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 224

¹¹⁶ Mel'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 224

¹¹⁷ Tejchman, Miroslav, *Boj o Balkán: Balkánské státy v letech 1939-1941*, Academia, Praha, 1982, str. 93

¹¹⁸ Rumunské obavy z maďarské a bulharské agrese byly zcela oprávněné. Obě země byly 27. června připraveny obsadit rumunská území ztracená v první světové válce: v případě Maďarska se jednalo o Sedmihradsko a v případě Bulharska o jižní Dobrudžu.

¹¹⁹ Tejchman, Miroslav, *Boj o Balkán: Balkánské státy v letech 1939-1941*, Academia, Praha, 1982, str. 93

k přátelskému posouzení všech návrhů přicházejících od sovětské vlády“ se žádostí, aby bylo stanoveno místo a datum budoucích jednání. Molotov byl ale neústupný. Když si návrh vyslechl, odpověděl, že v něm nenašel žádný souhlas s požadavky své vlády a pro jakékoliv další jednání o proceduře a právních formách není prostor, jelikož se mluví o „otázkách politických a ne technických“. Nato navrhl Davidescovi podpis smlouvy o průběhu samotné operace. Podle ní by Rudá armáda 28. června obsadila konkrétní body v Besarábii a severní Bukovině (Černovice, Kišinev, Akkerman) a do čtyř dnů celé území, zatímco Rumunsko by garantovalo evakuaci svých vojsk (počínajíc druhou hodinou ranní) a zachovalý stav železnic, letišť, mostů telegrafních stanic a průmyslových podniků.¹²⁰ Jelikož nejzazší termín pro rumunskou odpověď bylo poledne následujícího dne, korunní rada v Bukurešti o ní jednala přes noc. Mezinárodní izolace, pravděpodobná porážka v případě konfliktu, obavy z maďarské a bulharské agrese jakožto i strach ze sociálních otřesů nakonec přiměly radu schválit sovětský návrh v poměru hlasů 27 ku 11. Povahu jejich rozhodování zcela přesně vyjádřil následující den v parlamentu Tatarescu: „Rozhodli jsme se ustoupit z Besarábie a severní Bukoviny, abychom zachránili rumunský stát.“

2.8. Průběh besarabské kampaně

Podobně hladce, jako se Sovětům podařilo prosadit anexi Besarábie na diplomatické úrovni, proběhla rovněž samotná vojenská operace. Ačkoliv sovětské velení mělo rozpracovanu rovněž variantu kampaně pro případ válečného střetu, rumunské jednotky nakonec nekladly žádný odpor a čtyřdenní operace se změnila spíš v demonstraci obnovené moci Rudé armády a otestování jej připravenosti.¹²¹ To se týkalo především nového prvku tehdejšího vojenství – výsadků.

Přípravy na besarabskou kampaň probíhaly prakticky od ukončení války ve Finsku. Od začátku dubna 1940 dochází k návratu jednotek bojujících na severu zpět na místa trvalé dislokace v jižním Ruku a na Krymu a Moskva zároveň nařizuje „aktivizaci“ Kyjevského a Oděského zvláštního vojenského okruhu. Za první signál blížící se války s Rumunskem lze považovat 11. květen, kdy vojensko-topografická oddělení příslušných vojenských okruhů dostala od operativních oddělení příkaz na mobilizaci kompletu map rumunského pohraničí. Do stavu bojové pohotovosti byly armády obou okruhů uvedeny na základě směrnic vydaných Státním výborem obrany 9.

¹²⁰ Melt'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 225

¹²¹ Šnajdr, Miroslav, *Operace „Barbarossa“*, Votobia, 2003, Praha, str. 25

června, i když zatím se mluvilo pouze o cvičných manévrech. Čtrnáctého června se v Moskvě konala o Besarábii schůze nejvyššího vojensko-politických špiček země za účasti Stalina, Molotova, lidového komisaře pro obranu Timošenka, velitele Kyjevského zvláštního vojenského okruhu armádního generála Žukova a dalších. Ačkoliv materiály ze schůze jsou dosud utajeny, je pravděpodobné, že zde padlo definitivní politické rozhodnutí o uskutečnění operace. Konkrétní taktické plány byly Timošenkem schváleny 22. června a obsahovaly dvě varianty: první počítala s plným válečným střetem a zahrnovala nasazení tří armád spolu s černomořskou flotilou, druhá se měla použít v případě „mírového“ řešení a předpokládala využití pouze části 12. armády spolu s výsadkáři 202. a 204. výsadkové brigády.¹²²

Osmadvacátého června ve dvě hodiny odpoledne pozemní vojska 12. armády, vybavena převážně lehkými tanky, překročila řeku Dněstr s rozkazem uskutečnit 2. variantu operace.¹²³ Vojáci postupovali rychle a pouze o několik hodin se míjeli s ustupujícím rumunskými jednotkami, přičemž některé menší mobilní sovětské jednotky Rumuny dokonce předhlonili. Ještě tentýž den byly obsazeny nejdůležitější centra regionu – Kišiněv ve středu Besarábie, Černovice v severní Bukovině a Akkerman v jihovýchodní Besarábii. Zároveň byl vydán rozkaz použít k obsazení jižní a západní Besarábie výsadků, zčásti i vzhledem k zprávám o problémech při stavění pontonových mostů přes Dněstr. V první fázi bylo z mohutných letadel Tupolev TB-3 vysazeno 1270 parašutistů 204. výsadkové brigády, kteří 28. června obsadili město Bolgrad. Následující den v pět hodin ráno vzlétla letadla 202. brigády a 800 výsadkářů po určitých problémech obsadilo strategicky důležitá města Izmail a Kagul v ústí Dunaje.¹²⁴ První část pozemních vojsk 12. armády mezitím 29. června dosáhla řeku Prut a ustanovila systém prohlídek odcházejících rumunských vojáků. Do 30. června bylo obsazeno celé území, o den později sovětská vojska přebrala plnou kontrolu nad novou hranicí na Prutu, která byla 3. července definitivně uzavřena.

¹²² Mel'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 226

¹²³ V příslušném rozkazu politické vedení Červené armády mimo jiné uvedlo, že díky „moudré zahraniční politice Stalina jsme se vyhnuli krveprolití pracujících Besarábie a sev Bukoviny“, a zdůraznilo důležitost politické práce mezi obyvatelstvem. Mel'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 228

¹²⁴ Podle hodnotící zprávy z 24. července 1940 byla mise výsadkářů splněna „mimořádně špatně“. Jednak se o 90 minut opozdil start letadel kvůli nedostatku benzínu na letišti a zároveň „chyběla organizace a příprava leteckých pluků na výsadky“. Jinými slovy, parašutisté byly vysazeni na příliš velkém prostoru a trvalo několik hodin, než se zkoncentrovali. Celkově v průběhu výsadků zahynulo 3 vojáci a 32 utrpělo zranění.

V průběhu vojenské kampaně hrála důležitou roli propaganda. Politické velení Rudé armády se snažilo, aby obyvatelé Besarábie – stejně jako ostatní svět – vnímali vojska jako osvoboditelská. Již v rozkazu k začátku operace zdůrazňovalo důležitost „aktivní politické práce mezi pracujícím lidem“ a armáda pro tyto účely vytiskla miliony letáků a jiných tiskovin ve třech jazycích. Dělníkům bylo slíbeno vysvobození spod „rumunského jarma“, nezaměstnaným dostatek práce, bezzemkům půda rumunských statkářů a všem dočasné zrušení a dlouhodobé snížení daní. Propagandu přijeli přímo na místo podpořit mimo jiné generál Žukov, komisař Tymošenko, tehdejší první tajemník strany Chruščov a k rozptýlení obyvatelstva přivezla armáda do Besarábie dokonce mobilní kina a divadla.¹²⁵ Na druhé straně, svou vlastní propagandistickou politiku prováděla v dnech okupace rovněž Bukurešť. Jejím cílem bylo svalit vinu za odstoupení území na početnou židovskou menšinu v Besarábii. Faktem bylo, že významný počet besarabských Židů, sužovaných nepřítelstím rumunskou menšinovou politikou, podporoval sovětskou okupaci a dorážel na ustupující rumunské jednotky.¹²⁶ Ačkoliv podobný postoj sdílely i některé další nerumunské menšiny, určit Židy jako viníky vyhovovalo jak fašizujícímu se vedení, tak obecně antisemitsky naladěné rumunské veřejnosti.

Bezprostředním následkem červnového ultimáta byla masová hysterie ve vlastním Rumunsku, vyvolaná jak samotným efektem parcelace země, tak průběhem okupace. Rumuni v Besarábii, tvořící více než polovinu obyvatelstva Besarábie, byly vystaveni brutálním represím. Téměř 100 tisíc Rumunů padlo nebo bylo deportováno na Sibiř v průběhu samotné okupace. Primárním terčem sovětské tajné policie NKVD byli rumunští političtí předáci, intelektuálové a zejména ti, kteří se angažovali v připojení k Rumunsku v roce 1918.¹²⁷ Desítky až stovky jich byly popraveno přímo na místě. Navíc, přes 300 tisíc besarabských ztratilo své domovy, majetek i práci a útočiště hledali ve starém království, což způsobovalo sociální otřesy zejména v sousedním Moldavsku.

Administrativní tečku za okupací Besarábie učinil Sovětský svaz v průběhu následujících měsíců. Připojením Besarábie k MASSR vznikla 2. srpna Moldavská sovětská socialistická republika. Její hranice, vytyčené definitivně až v listopadu, byly ovšem značně pozměněny: celá jižní malá část severní Besarábie, stejně jako celá severní Bukovina, byly postoupeny Ukrajinské sovětské socialistické republice. Tato

¹²⁵ Melt'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001, str. 228

¹²⁶ Treptow, Kurt W., *Dějiny Rumunska*, Nakladatelství Lidové Noviny, 2000, Praha, str. 309

¹²⁷ Treptow, Kurt W., *Dějiny Rumunska*, Nakladatelství Lidové Noviny, 2000, Praha, str. 310

území zahrnovala část okresů Chotyň, Akkerman a Izmail s populací 337 tisíc obyvatel.¹²⁸ Uvnitř MSSR zůstal zbytek Besarábie a západní část MASSR. Důvody pro zmíněnou teritoriální rošádu byly výlučně strategického charakteru. Zničením administrativní jednoty Besarábie vytvořil Sovětský svaz překážku pro potenciální rumunské nároky. Sověti zároveň rozdělením území zčásti znehodnotili geostrategický význam Besarábie, spočívající kromě výhodné polohy provincie zejména v přístupu k Dunaji a v černomořském pobřežím. Navíc, z pohledu Moskvy bylo důležité, aby ústí Dunaje a pobřeží Černého moře raději měli v rukou loajální ukrajinští komunisté než nově vznikla entita.

¹²⁸ King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 7

3. Rumunsko-sovětský střet o Besarábii

3.1. Rumunská Besarábie?

Ačkoliv sovětská okupace v roce 1940 byla primárně vojensko-strategickým krokem, při analýze jejího významu nelze opomenout etnickou rovinu. Besarábie totiž nebyla pouze místem boje o výhodnou pozici na Balkáně, ale rovněž územím, kde na sebe narážely pan-rumunské národní ambice s ruskou velmocenskou prestiží. Tato kombinace učinila z Besarábie jedno z vůbec nejspornějších území v Evropě. Koncentruje v sobě komplex neřešitelných etnických sporů, nevyjasněných národních identit a historických křivd. Z pohledu Rumunska je sovětské ultimátum možné srovnávat s maďarským traumatem asociovaným s trianonskou smlouvou. Kromě konkrétních důsledků okupace, které se projevily zejména fatálním oslabením pozice rumunského království, lze totiž analyzovat ztrátu Besarábie v obecnější rovině rumunského národního povědomí.

Navzdory tomu, že Besarábie patřila v rámci Velkého Rumunska k zemím s nejnižším podílem etnických Rumunů (56,2 procenta), pro pan-rumunskou ideu měla velkou symbolickou hodnotu.¹²⁹ Je pravda, že význam Besarábie nelze srovnávat s významem Sedmihradska, považovaného za kolébku rumunské národní tradice. Důležitost Besarábie je ale potřeba vnímat v kontextu staletí trvajících boje za sjednocení všech území obývaných Rumuny, který byl dovršen právě jejím přičleněním v roce 1918. V očích soudobých politiků a intelektuálů byl rumunský nárok na Besarábii vzhledem k etnické a kulturní spřízněnosti nezpochybnitelný. Ovšem narozdíl od Sedmihradska byla povaha vztahu mezi Besarábii a vlastním Rumunskem poněkud komplikovanější. Nejenže zde v době ruské správy neexistovalo téměř žádné iredentistické hnutí, ale jediné rozhodnutí, které kdy o svém osudu učinili sami obyvatelé Besarábie, lze za určitých okolností zpochybnit.

Kulturně patří Besarábie bezpochyby do románského světa. Do roku 1812 byla nedílnou součástí Moldavského knížectví, jednoho ze základních pilířů rumunské státnosti. Ruské zdroje uvádí, že v roce 1817 žilo v Besarábii 86 procent rumunsky

¹²⁹ Méně Rumunů měla podle údajů z roku 1930 pouze Bukovina – 44 procent. Celkově žilo v meziválečném Rumunsku 71,9 etnických Rumunů. King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 46

mluvícího obyvatelstva.¹³⁰ V prvních letech po začlenění do Ruska, kdy se impérium snažilo svou mírnou politikou v Besarábii zapůsobit na neslovanské národy na Balkáně, měla rumunská většina relativně vhodné podmínky pro udržení svého jazyka a kultury. Rumunština byla vedle ruštiny oficiálním jazykem, používala se ve školách i při liturgiích, vycházeli v ní knížky. Ve dvacátých letech ovšem převládly v Petrohradu obavy ze silícího nacionalismu v neslovanských částech říše a odpovědí byla politika rusifikace a slovanské kolonizace. V jejím důsledku nejenže pokles podíl Rumunů k padesáti procentům, ale kulturní a politický život ve městech zcela ovládly ruské elity, případně poruštění Rumuni.¹³¹ Původní moldavská kultura a rumunský jazyk se zachovaly pouze na venkově, kde ovšem byla téměř stoprocentní negramotnost.

Slabé národní povědomí besarabských Rumunů bylo ostrém kontrastu se situací v ostatních rumunských zemích. V Moldavsku a Valašsku probíhal integrační proces, poháněn moderním národním hnutím vzešlým z revolučního roku 1848. V roce 1861 kníže Alexandr Ion Cuza, zvolen parlamenty obou knížectví podle velmocemi předem stanoveného postupu, vyhlásil vznik Spojených rumunských knížectví. Události let 1848 ani 1861 neměly v Besarábii žádnou větší odezvu.¹³² Ačkoliv carské úřady tehdy referovaly o existenci „snu o sjednocení Rumunska“ v Besarábii, ve skutečnosti šlo spíše o záležitost několika málo v rumunském exilu žijících romantických intelektuálů, přičemž jejich vliv se nedal srovnávat například s národním hnutím v uherském Sedmihradsku.¹³³ Tento rozdíl byl pochopitelně z velké části dán tvrdším přístupem ruských carů.¹³⁴ V každém případě, obecně lze říct, že nejhlasitějšími zastánci sounáležitosti Besarábie s rumunským státem byly nacionalističtí liberálové typu I. Bratiana nebo C.A. Rossetiho, velkých postav revoluce roku 1848 původem z Valašska. Naopak, sami besarabští obyvatelé zůstávali k pan-rumunským idejím povětšinou neteční.

¹³⁰ Treptow, Kurt W., *Dějiny Rumunska*, Nakladatelství Lidové Noviny, 2000, Praha, str. 225

¹³¹ Podle údajů z roku 1897 žily v Besarábii téměř dva miliony lidí, z nichž 47,6 procenta tvořili Rumuni, 19,7 procenta Ukrajinci, 11,8 procenta Židé a 8 procent Rusové.

¹³² V odlišné situaci se pochopitelně nacházeli tři okresy jižní Besarábie – Kagul, Bolgrad a Izmail – které mezi lety 1856 – 1878 patřily Rumunsku. Zde se rumunská vláda snažila zavádět reformy, které by přispěly k rozvoji národního povědomí místních Rumunů.

¹³³ Treptow, Kurt W., *Dějiny Rumunska*, Nakladatelství Lidové Noviny, 2000, Praha, str. 225 a King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 26

¹³⁴ Kupříkladu v roce 1848 v obavách před rozšířením revoluce car Alexandr II. nechal Besarábii vojensky obsadit. Počátkem šedesátých let v reakci na sjednocení Rumunska Rusko zostřílo rusifikační politiku v Besarábii: v roce 1867 byla rumunština zcela vyloučena z výuky na školách. Rovněž v církevních záležitostech byla jediným jazykem ruština a kněží, kteří jí neuměli, byly propuštěni.

3.2. Sjednocení a postavení Besarábie ve Velkém Rumunsku

Rozporuplný vztah Besarábie a vlastního Rumunska nejlépe ilustruje způsob, jakým byla v roce 1918 připojena. Vzhledem k tomu, že na rozdíl od jiných sporných teritorií se zde neuskutečnil plebiscit, lze jenom těžce určit, zda si její obyvatelé skutečně přáli žít v Rumunsku. Faktem je, že po zhroucení carismu v roce 1917 nebyl ze strany rumunských elit požadavek na připojení k Rumunsku vůbec vznesen.¹³⁵ Naopak, převážně rumunská Zemská rada uvažovala spíš o autonomní republice v rámci Ruska se statutem podobným finskému – v prosinci 1917 proto vyhlásila Moldavskou demokratickou republiku. Navíc, ani po rumunském vojenském zásahu v zimě 1918 Zemská rada nerozhodla pro připojení k Rumunsku, nýbrž prohlásila 6. února 1918 nezávislou Moldavskou demokratickou republiku Besarábie. Až na třetí pokus, 27. března, rada schválila připojení, ale v situaci, kdy „rumunská vojska byla v ulicích Kišiněva, rumunská letadla kroužila nad budovou rady a rumunský premiér čekal ve foyer“.¹³⁶ Ze 138 delegátů hlasovalo 86 pro sjednocení, tři byli proti a 49 buď nehlasovalo nebo se hlasování zdrželo.

Prohlásit hlasování za jednoznačné vyjádření vůle obyvatel Besarábie je diskutabilní nejméně ze dvou důvodů.¹³⁷ Především, Zemská rada nebyla zvolena ve volbách, nýbrž její členové byly dosazeni politickými stranami, zájmovými spolky a sověty. Druhým důvodem je charakter hlasování: nejenže ze 105 rumunských zástupců hlasovalo pro sjednocení pouhých 86, ale návrh prošel pouze díky tomu, že 49 delegátů ostatních národností se vzhledem k přítomnosti rumunských vojsk rozhodlo raději zdržet hlasování nebo nehlasovat vůbec. Navíc, lze se domnívat, že když delegáti posvětili integraci, předpokládali budoucí federativní uspořádání rumunského státu.¹³⁸ Vyplývá to ze 14 podmínek, splněním kterých podmiňovali realizaci sjednocení. Mezi nimi byla například zachování regionálního zákonodárského sboru, kontrola místního rozpočtu a samosprávy. Nicméně, když v průběhu několika měsíců Sedmihradsko a Bukovina rozhodli o bezodkladném začlenění do Rumunska, politikové v Kišiněvu se ocitli pod silným tlakem ze strany prorumunských nacionalistů. 27. listopadu 1918 – uprostřed noci a bez potřebného kvóra – Zemská rada zrušila všechny podmínky, prohlásila okamžité připojení a sama sebe rozpustila.

¹³⁵ H.F.A., *The Bessarabian Dispute*, Foreign Affairs, Vol. 2, 1924, str. 1

¹³⁶ King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 35

¹³⁷ Mitrasca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. 38

¹³⁸ Mitrasca, Marcel: *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, 2002, New York, str. str. 38

Průběh událostí roku 1918 dával tušit, jaké postavení bude Besarábie v rámci sjednoceného státu zaujímat. Provincie ztratila i poslední zbytky rozhodovacích pravomocí v oblasti veřejných služeb, jež požívala z ruského systému „zemstva“. Besarabští politici předáci nebyli schopni prosadit se v nových demokratických podmínkách, kde jim chyběly potřebné konexe mezi stranickými špičkami v Bukurešti. Nevznikla proto žádná regionální strana hájící zájmy Besarábie. Navíc, správní úředníci vyslaní Bukureští dávali zdejším obyvatelům svým arogantním přístupem pocítit, že nejsou považováni za zcela rovnoprávnou část nového Rumunska. Kupříkladu, každému členu Zemské rady bylo za své zásluhy pro národ uděleno 50 hektarů půdy, ale jakýkoliv rumunský vojenský důstojník po svatbě s besarabskou ženou automaticky získával 100 hektarů.¹³⁹ A vzhledem k silnému zázemí bolševických agentů v Besarábii byla provincie po celé meziválečné období pod dohledem rumunských vojsk a tajné policie, což i mezi příznivci sjednocení často pocít, jakoby jim vládla okupační správa. Jak poznamenal v roce 1930 besarabský spisovatel Trei Schnini, „připojili jsme se k Rumunům, neměli jsme jimi být dobyti“.¹⁴⁰ Pochopitelně, ještě podstatně horší byla situace nerumunských národností v Besarábii, zejména početné ruské a židovské menšiny.¹⁴¹

V ekonomické a sociální oblasti obyvatelé Besarábie pocítli určité zlepšení, byť provincie zůstávala zdaleka nejzaostalejší a nejchudší v rámci Velkého Rumunska. Drtivá většina zdejších obyvatel – až 87 procenta – žila na venkově. Pro ně byla klíčovým opatřením pozemková reforma z března 1920, jež redistribuovala zhruba polovinu veškeré půdy mezi 357 tisíc rolníků. Agrární sektor, profitující především z exportu vína, ovšem značně poškodila ztráta ruských odbytišť, jako i obchodní války s Polskem a sucha v letech 1921, 1924 a 1925. Navíc, v přístupu na rumunském trhu měli přednostní práva francouzská vína. Vláda se Besarábii snažila pozvednout investicemi do velkých veřejných projektů: ulice v Kišiněvu byly vydlážděny, stavěly se nové mosty přes Prut, letiště, telefonní spojení, radiostanice, železniční síť byla

¹³⁹ King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 43

¹⁴⁰ King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 43

¹⁴¹ Navzdory podepsaným mezinárodním úmluvám i textu ústavy nebylo meziválečné Rumunsku menšinám příliš nakloněno. V Besarábii byly terčem nenávisti především slovanské menšiny. Rusové a Ukrajinci byli téměř bez výjimky podezíráni ze spolupráce s bolševiky, bylo zakázáno vydávání ruských periodik, v úřadech se smělo mluvit pouze rumunsky, z obřadů zmizela ruština i ukrajinština. Nenávistné atmosféře a pogromům byly v tradičně antisemitském moldavském prostředí vystavěny rovněž besarabští Židé. Podle údajů z roku 1930 v provincii žilo spolu 352 tisíc Rusů, 314 tisíc a přes 200 tisíc Židů. Treptow, Kurt W., *Dějiny Rumunska*, Nakladatelství Lidové Noviny, 2000, Praha, str. 269

napojena na dráhu do Bukurešti.¹⁴² Po rozsáhlé elektrifikaci Rumunska v meziválečném období získala jedna sedmina lidí v provincii přístup k elektrické energii.¹⁴³ Vládě se investicemi do školství rovněž podařilo zvýšit do roku 1930 podíl gramotných lidí v provinciích na 30 procent. Cílem systematického rozvoje školství pochopitelně bylo probudit v Besarábii rumunský patriotismus, potlačen více než stoletou ruskou dominancí.

3.3. Boj o moldavskou identitu

Kulturní integraci besarabských Rumunů řadila Bukurešť mezi své nejvyšší priority. Její dosažení by zároveň bylo důležitou zbraní ve sporu se Sovětským svazem, který při každé příležitosti zpochybňoval legitimitu přičlenění Besarábie k Rumunsku. Kulturní asimilace Besarábie byla ovšem vzhledem k historickému vývoji po roce 1818 mimořádně obtížným úkolem. Odříznut od dění v ostatních rumunských zemích, besarabský lid promeškal všechny rozhodující okamžiky rumunského národního hnutí: vzpoureu proti Osmanům v roce 1821, kodifikaci rumunského písma ve čtyřicátých letech, revoluci v roce 1848, sjednocení v roce 1859, založení království v roce 1866, stejně jako uznání nezávislosti na Portě v roce 1878.¹⁴⁴ Besarábie neměla střední třídu, jež bývá přirozeným nositelem národních hodnot, a urbanizovaná elita byla veskrze ruská nebo poruštěná. Její příslušníci své kariérní ambice vždy spojovali s Petrohradem, nikoliv s Bukureští. Navíc, až na výjimky všichni vzdělaní lidé v Besarábii psali a četli v roce 1918 výlučně cyrilikou. Právě jazykovou bariérou lze vysvětlit, že v roce 1930, po více než desetiletém působení rumunské osvěty, vycházely v Kišiněvu pouze dva rumunsky psané týdeníky, ale hned pět rusky psaných deníků.¹⁴⁵

Hlavním cílem kulturní politiky Bukurešti ovšem nebyla města, nýbrž vzděláním nedotčené masy rumunských venkovanů.¹⁴⁶ V roce 1918 žilo totiž 87 procent lidí na vesnicích, a podíl Rumunů žijících mimo město byl dokonce 93 procent.¹⁴⁷ Moldavský

¹⁴² Železnice byla obzvláště důležitá pro rozvoj obchodu mezi Besarábii a zbytkem Rumunska. Ačkoliv Rusové postavili v Besarábii 657 mil železnice, ty spájeli region pouze s ruskými a ukrajinskými městy, nikoliv besarabská města mezi sebou nebo s rumunským vnitrozemím. King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 42

¹⁴³ Údaj je z konce třicátých let, kdy v rámci celého Rumunska měla přístup k elektrině jedna čtvrtina obyvatel. King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 42

¹⁴⁴ King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 49

¹⁴⁵ King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 47

¹⁴⁶ Pro jednoduchost užívám v této části textu pojmu besarabští Rumuni, ačkoliv z rumunského pohledu by správně měli být nazýváni Moldavané. Činím tak s ohledem na komplikovanost pojmu „moldavské národnosti“, které se budu věnovat níže.

¹⁴⁷ King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 41

rolník měl v pan-rumunských vizích specifickou význam. Venkovan z Besarábie – oblečen v kroji, řídící se v životě tradičními hodnotami a mluvící moldavským dialektem – symbolizoval nezničitelnost rumunské kultury, která překonala i tvrdou rusifikaci. V případě Besarábie ona „nezničitelnost“ pochopitelně spočívala v tom, že veškeré venkovské obyvatelstvo bylo v devatenáctém století ngramotné - před rusifikací je paradoxně zachránila carská nechuť k všeobecnému vzdělávání jako takovému. Ke změně situace povolala vláda stovky učitelů a propagandistů, majících za úkol šířit vzdělanost a rumunskou kulturu v besarabských vesnicích. Jejich kulturní zaostalost se ukázala být pro snahy Bukurešti největší výhodou, jak poznamenal jeden aktivista: „Kdyby v Besarábii byla nějaká kultura, byla by ruská. Pracujeme v prostředí, kde sice musíme vytvořit všechno, ale ničit musíme pouze málo.“¹⁴⁸

Aktivita rumunské vlády v kultuře a vzdělávání nebyly zcela marné. Úspěchy byly dosaženy zejména v posílení pozice rumunského jazyka. V roce považovalo 99 procent etnických Rumunů za svůj jazyk rumunštinu, ačkoliv ani zdaleka ne všichni uměli číst latinkou.¹⁴⁹ S pocitem sounáležitosti s rumunským národem to bylo složitější. Národní identita besarabských Rumunů nebyla sice zasažena ruskou asimilační politikou, ale zůstala „zmražená“ v roce 1812, tedy v době, kdy byla idea rumunského národa pouze v zárodku a národní cítění v moderním smyslu prakticky neexistovalo. Prostí vesničané z Besarábie navzdory intenzivnímu snažení Bukurešti pan-rumunskou myšlenku nepřijali. Neporozuměli, že jejich vlastní jazyk a tradice, jež dlouho považovali za „moldavské“, jsou zároveň součástí rumunské národní identity. Ústředním problémem postavení Besarábie v Rumunsku byl právě uvedený rozpor mezi překotnou snahou Bukurešti prosadit v Besarábii pan-rumunskou vizí a nechotou místních obyvatel ji přijmout. To si pochopitelně uvědomoval i Sovětský svaz, jež se pokusil využít nejasnost „moldavské“ národnosti – spolu se sociálně i ekonomicky nerovným postavením Besarábie v rámci Rumunska – ve svůj prospěch. Součástí plánu bylo i ustavení Moldavské autonomní sovětské socialistické republiky v roce 1924.

Ačkoliv hlavním účelem existence umělé republiky bylo bezesporu podpořit diplomatický nátlak na Rumunsko a vybudovat základnu pro bolševické revolucionáře, nacionální aspekt hrál rovněž důležitou roli. Odhlédneme-li od ideologické propagandy, vytvořením MASSR nabízel Sovětský svaz besarabským „Moldavanům“, tápajícím v definování své vlastní národní identity, nový domov a alternativu vůči kulturní

¹⁴⁸ King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 46

¹⁴⁹ King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000, str. 45

integraci se zbytkem Rumunskem. V souladu s tím se pozvolna měnila rétorika sovětských představitelů při obhajování nároků na Besarábii, kteří se dosud opírali zejména o mezinárodní právo, poukazovali na pochybnou legitimitu Zemské rady nebo odsuzovali „buržoazně-kapitalistickou rumunskou správu“. Novým prvkem v sovětské argumentaci byla teze, že Moldavané jsou odlišnou etnickou skupinou než Rumuni a Bukurešť tudíž v roce 1918 obrala obyvatelé Besarábie o jejich právo na seburčení. A měla to být právě MASSR, jejíž západní hranicí byla dle prohlášení Sovětů řeka Prut, která sjednotí utiskovaný moldavský národ. Proklamovaná jednota byla navíc zvýrazněna tím, že Sovětský svaz užíval na mezinárodních fórech v souvislosti s MASSR termín „Moldávie“.

Jakmile ve druhé polovině dvacátých let převládl v sovětské argumentaci etnický aspekt, stalo se hlavním cílem SSSR zmíněný moldavský národ vybudovat. Tato strategie přesně zapadala do sovětského konceptu „korenizace“, formulovaného na dvanáctém sjezdu KSSS v roce 1923, jež určoval politiku vůči autonomním národům v republikách, kde Rusové neměli většinu. Podle ní bylo nutno vštěpovat místním sovětské hodnoty v jejich vlastním jazyce, zvýšit jejich podíl ve stranických a státních a vůbec pozdvihnout jejich národní povědomí, pochopitelně v intencích sovětské ideologie. Slabinou MASSR v tomto ohledu byl fakt, že její území nikdy nebylo součástí Moldavského knížectví a Moldavanů žilo na levém břehu Dněstru relativně málo. V roce zde podle sovětských údajů z celkového počtu 550 tisíc bylo 34 procent Moldavanů, přes 50 procentům Ukrajinců a osm procent Rusů.¹⁵⁰ Stejně jako v Besarábii se rumunsky mluvící obyvatelstvo – z velké části negramotné – soustřeďovalo ve vesnicích, zatímco městům dominovali Ukrajinci.

Sovětské vedení se navzdory zmíněným překážkám rozhodlo v MASSR prosazovat politiku intenzivního a systematického vytváření moldavské národní identity, označované termínem „moldovanizace“. Jejím architektem byl Pavel Chior, předseda Moldavského vědeckého výboru a dlouholetý komisař MASSR pro osvětu. Nejdůležitější úkol, který stál před Chiorem a ostatními představiteli sovětské propagandy, byla kodifikace a následná popularizace „moldavštiny“. V souladu s prosazovaným názorem o odlišnosti rumunské a moldavské etnicity bylo za vhodný jazyk vybráno nářečí venkovanů z centrální Besarábie a v roce 1929 vyšla první oficiální Moldavská gramatika. Jejím šíření věnovalo sovětské vedení velkou

¹⁵⁰ Zaffi, Davide, *Moldavian-Russian Political Relations in Recent History*, CSSEO, Levico Terme, 2001, str. 11

pozornost: například v roce 1930 absolvovalo přes 20 tisíc žáků školu s vyučovacím jazykem moldavským.¹⁵¹

Její uvedení do praxe sebou ovšem přineslo mnoho problémů. Sovětští etnografové do jazyku inkorporovali mnoho umělých novotvarů. Těmi sice jazyk odlišili od rumunštiny, ale zdejší obyvatelé jim vůbec nerozuměli. Dalším matoucím prvkem moldavštiny bylo její písmo. Aby se předešlo podobě s rumunštinou, byla v původní verzi jazyka z roku 1929 zavedena cyrilice, ale dva roky SSSR nečekaně a z nepříliš zřejmých důvodů rozhodl o proměně na latinku. Nicméně, v atmosféře vzrůstajícího válečného napětí vláda MASSR v roce 1938 rozhodla o návratu k cyrilici.¹⁵² Tyto změny – spolu s množstvím nových slov – způsobily, že „moldavština“ se mezi obyvatelstvem MASSR neujala. Po krachu experimentu s jazykem Sověti ve třicátých letech politiku „moldovanizace“ opustili.

Lze shrnout, že jak Bukurešť, tak Moskva využívaly v meziválečném období etnický aspekt besarabské otázky způsobem, který nebral příliš ohledů na národní identitou samotných obyvatel Besarábie. Jak již bylo zmíněno, rumunská politika vůči Besarábii se řídila pan-rumunskou vizí integrace všech Rumunů, přičemž její úplné naplnění vyžadovalo nejen územní, nýbrž i kulturní sjednocení. Sovětské zájmy v Besarábii pochopitelně neměly se zdejším rumunsky mluvícím obyvatelstvem nic společného. Důkazem je text ultimáta z 26. června. V něm sovětská vláda žádá odevzdat území Besarábie nikoliv proto, že rumunská okupace z roku 1918 obrala Moldavany o právo na sebeurčení, nýbrž proto, že populace Besarábie je z „větší části ukrajinská“. Cílem sovětské expanze nebylo vysvobození besarabských Moldavanů z asimilačního útlaku. Ultimátum vůbec nezmiňovalo vysvobození besarabských Moldavanů z rumunského asimilačního útoku nebo argument, že obyvatelé Besarábie si přejí integraci s MASSR v rámci Sovětského svazu. Navíc se nekonalo ani sjednocení MASSR a Besarábie, o kterém Sověti mluvili již od roku 1924. Zdůvodnění ultimáta, stejně jako pozdější rozdělení území Besarábie mezi MSSR a Ukrajinu, jsou nejlepší ilustrací toho, že Sovětskému svazu sledoval okupační čistě geostrategické cíle a posílení své prestiže.

¹⁵¹ Školství se v MASSR rozvíjelo mimořádně rychlým tempem: zatímco v roce 1924 zde fungovalo pouze 11 škol, kde se vyučovalo podle mateřinského jazyku, v roce 1928 jich fungovalo již 102. Zaffi, Davide, *Moldavian-Russian Political Relations in Recent History*, CSSEO, Levico Terme, 2001, str. 15

¹⁵² Rozhodnutí o nutnosti psát cyrilikou ve druhé polovině třicátých let se týkalo celého Sovětského svazu. Na začátku první světové války se již ve všech republikách psalo azbukou.

Závěr

Připojením Besarábie koncem června 1940 dosáhl Sovětský svaz bodu, kdy jeho územní rozmach i vliv na východoevropské dění byl větší, než kdykoliv od dob bolševického převratu. Rozdělení východní Evropy, narýsované nacisticko-sovětským paktem, bylo v zásadě realizováno. Stalin nejenže opětovně získal velkou část bývalého carského území, čímž zamýšlel posílit obranu SSSR, ale průnikem k řece Prut si zároveň vytvořil výhodnou pozici pro aktivnější politiku na Balkánském poloostrově. Moje bakalářská práce se pokusila vysvětlit, jakým způsobem toho dosáhl, a dokázat, že právě výše naznačené cíle jej k anexi Besarábie vedly. Otázkou ovšem zůstává, nakolik splnila očekávání, jež do ní byly vkládány.

Z vývoje druhé světové války jednoznačně vyplývá, že okupace Besarábie svůj strategický účel nespĺnila, na čemž nic nemění ani fakt, že v dlouhodobém kontextu poválečného rozdělení Evropy tato otázka pozbývá relevanci. Připojené východoevropské oblasti nezabránily a ani nemohly zabránit Hitlerově armádě v létě 1941 hladce proniknout do nitra Sovětského svazu. Německá armáda Jih, podpořená rumunskými divizemi, prolomila sovětskou obranu na Prut i Dněstru v průběhu pouhých několika dní. To bylo zčásti dáno obtížností sovětského ústupu v situaci, kdy za zády armády byla řeka s nedostatečně nevybudovanými mosty.

Pokud se týče ambicí posílení pozic na Balkáně, jež byly patrně hlavním motivem okupace Besarábie, ani v tomto ohledu se sovětská přání nenaplnila. Červená armáda sice postoupila významně blíž k Bulharsku a úžinám, ale dál se již neodvážila pokračovat. Ani na poli diplomacie nedokázal Sovětský svaz zvrátit nepříznivou situaci danou vzrůstajícím vlivem Německa v oblasti. To se potvrdilo při Hitlerem řízené druhé vídeňské arbitráži, která sice odebrala Rumunsku území ve prospěch Maďarska (část Sedmihradska) a Bulharska (jižní Dobrudžu), ale zároveň okleštěný stát zcela připoutala k Německu. Podobně si Hitler upevnil své pozice v Bulharsku, které v létě 1940 odmítlo nabídku Sovětů na vzájemné sblížení, podepřenou nabídkou územních garancí. Sovětský svaz, zklamán svou neúčasti na arbitrážním jednání a bulharským odmítnutím, se poté ještě neúspěšně pokusil vyjednat s Hitlerem nový pakt o rozdělení sfér na Balkáně, který by zohledňoval jeho zájmy v Černomoří. Úsilí Moskvy o proniknutí na Balkán prostřednictvím okupace Besarábie skončila v letech 1940 a 1941 podobným rozčarováním jako v případech snah ruských carů v 19. století.

Celkově vzato, připojení Besarábie mělo nejméně dva významné, byť pouze nepřímé důsledky na vývoj druhé světové války. Především přispělo k oslabení Rumunska a radikalizaci vnitropolitické situaci v Bukurešti, kde po vídeňské arbitráži převzal moc do rukou generál Antonescu. Rumunsko se pod Antonescovým vedením v listopadu 1940 oficiálně připojilo k Ose. Druhým a mnohem závažnějším procesem, k němuž okupace Besarábie svým způsobem přispěla, bylo citelné ochlazení sovětsko-německých vztahů, projevující se zejména při jednáních o balkánských otázkách. Agenda, vymezená paktem ze srpna 1939, se anexí Besarábie de facto vyčerpala. Stalinovo razantní uskutečnění expanze a jeho nové požadavky na rozdělení vlivu v jihovýchodní Evropě totiž posílily Hitlerovo přesvědčení, že zahájení války proti Sovětskému svazu již není možné dlouho odkládat.

Jak již bylo zmíněno, v kontextu poválečného vývoje neměly události léta 1940 rozhodující význam, jelikož samotné Rumunsko se octlo v sovětské sféře vlivu. V srpnu roku 1944 sovětská vojska v rámci protiofenzívy na jižní frontě překročila řeku Prut, dobyla Jasy a režim generála Antonesca se zhroutil, čímž se otevřela možnost pro dosud ilegální komunistickou stranu postupně převzít moc v zemi. V říjnu byl poté Stalinův „nárok“ na Rumunsko potvrzen v tzv. procentní dohodě s britským premiérem Winstonem Churchillem. Vliv okupace roku 1940 na poválečnou éru se projevil pouze v administrativním uspořádání Moldavské SSR, neboť Sověti po znovudobytí území obnovili moldavsko-rumunsko-ukrajinské hranice z listopadu 1940.

Z komplexního pohledu na dějiny rumunsko-ruského sporu ovšem platí, že rok 1940 představuje podstatný mezník. Okupace totiž s definitivní platností ukončila meziválečný pokus o integraci Besarábie a natrvalo oddělila tuto část historického Moldavského knížectví od zbytku Rumunska. Je přirozeně hypotetickou otázkou, zda by – kdyby k okupaci nedošlo – Sovětský vaz po válce ponechal Besarábii v komunistickém rumunském státě. Faktem ale je, že hranice vytyčené v roce 1940 přetrvaly i po rozpadu Sovětského svazu. Jejich produktem je dnes nezávislá Moldávie, sužována aktivitami separatistické Podněsterské republiky a nesoucí tíhu všech problémů, jež způsobil téměř dvě stě let trvající rusko-rumunský antagonismus.

Summary

The thesis discusses the Soviet occupation of Bessarabia in 1940 and its geopolitical aspects. The annexation of Bessarabia, a part of a wider Soviet expansion in Eastern Europe following the Ribbentrop-Molotov Pact of 1939, enabled Moscow to reclaim the once tsarist land which had been incorporated into Romania in 1918. Through a secret agreement with the Nazi Germany, the Soviet Union forces the Romanian government to cede both the territory of Bessarabia and Northern Bukovina in June 1940.

The main aim of the thesis is to assess the importance of Bessarabia to Soviet strategic planning in 1940. The occupation was not only meant to secure the Soviet border against a potential German invasion, but perhaps more significantly, it should have opened the way for a more active policy in the Balkans, where the Soviets had been largely outmaneuvered by Germany, Italy and Britain in the first phase of the war. Neither of these strategic goals had been achieved, although Romania and the rest of Balkans eventually ended up in the Soviet sphere of influence.

The occupation of Bessarabia in 1940 also provides a unique insight into the dynamics of the Soviet-Nazi cooperation. The thesis thus analyzes the diplomatic preparations of the campaign, during which the Soviet Union had sought and eventually secured Berlin's agreement with the annexation. The German position was mainly determined by its economic interests in the region, as the potential outbreak of a Soviet-Romanian conflict threatened to jeopardize the Romanian oil production and export, which was vital to the German war economy. Berlin's refusal to provide assistance to its Romanian ally left Bucharest with no option but to cede Bessarabia to the Soviet Union.

The thesis also discusses the historical and ethnic aspects of the Bessarabian issue. The territory had originally belonged to the Moldavian kingdom until the tsarist Russia gained control of its eastern half in 1812, naming the new province Bessarabia. The Russian conquest brought about a complex ethnic problem, as the rest of Moldavia and Wallachia later formed an independent state while the Romanian population in Bessarabia remained under Russian rule. After the unification with Romania in 1918, the Bucharest government and the Soviet leadership clashed over the local peasants' nationality, fueling an ethnic dispute that still remains unsolved.

Seznam odborné literatury

Knižní publikace

Bullock, Alan, *Hitler a Stalin - paralelní životopisy*, Mustang, Praha, 1994

DiNardo, Richard L., *Nerovní spojenci: Německo a jeho evropští spojenci*, Jota, Brno, 2006

Jelavich, Barbara, *Russia's Balkan entanglements, 1806 – 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991

Keegan, John, *Druhá světová válka*, Arrow Books Ltd, Londýn, 1990

King, Charles, *The Moldovans*, Hoover Institution Press, Stanford, California, 2000

King, Charles, *Diaspora Politics between Romania and Ukraine*, Woodrow Wilson Center, Washington, 2000

Mitrasca, Marcel, *Moldova: a Romanian province under Russian rule*, Algora Publishing, New York, 2002

Melt'uchov, Michail I., *Upuščennyj šans Stalina*, Veče, Moskva, 2001

Moravcová, Dagmar, Bělina, Pavel, Pečenka, Marek, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha, 1994

Nálevka, Vladimír, *Druhá světová válka*, Triton, Praha, 2003

Šnajdr, Miroslav, *Operace „Barbarossa“*, Votobia, Praha, 2003

Švankmajer, Milan, Veber, Václav, Sládek, Zdeněk, Moulis, Vladislav, *Dějiny Ruska*, Lidové noviny, Praha, 1995

Tejchman, Miroslav, *Dějiny Rumunska*, Karolinum, Praha, 1997

Tejchman, Miroslav, *Boj o Balkán: Balkánské státy v letech 1939-1941*, Academia, Praha, 1982

Treptow, Kurt W., *Dějiny Rumunska*, Nakladatelství Lidové Noviny, Praha, 2000

Weithman, Michael, *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, 1995

Žukov, Georgij K., *Vzpomínky a úvahy*, Svoboda, Praha, 1971

Odborné články

Druta, Mihai, *NATO's enlargement's impact on Moldova's neutrality*, NATO-EAPC, Kišiněv, 2001

H.F.A., *The Bessarabian Dispute*, Foreign Affairs, Vol. 2, Washington, 1924

Michaels, Daniel, *Revising the 20th Century Perfect Storm*, Journal of Historical Review, vol. 20, Newport Beach, 2001

Mosely, Philip E., *Is Bessarabia Next?*, Foreign Affairs, vol. 18, New York, 1940

Roberts, Geoffrey, *Ideology, Calculation and Improvisation: Spheres of Influence and Soviet Foreign Policy 19139-1945*, Review of International Studies, vol. 25, London, 1999

Zaffi, Davide, *Moldavian-Russian Political Relations in Recent History*, CSSEO, Levico Terme, 2001

Internetové zdroje

www.orbat.com

www.feldgrau.com

www.wv2.dk

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut politologických studií

Projekt bakalářské práce

Besarábie 1940: geopolitické aspekty sovětské expanze

Autor: Michal Šimečka (3. ročník)

Školitel: PhDr. Jiří Fidler

Tématem mé bakalářské práce je význam Besarábie v geopolitickém kontextu sovětské zahraniční politiky na počátku druhé světové války.

Rusko a později Sovětský svaz ve svých geopolitických plánech vždy přikládali Besarábii mimořádnou důležitost. V dějinách mezinárodních vztahů byla pro svou strategickou polohou předmětem četných sporů mezi Osmanskou říší a Ruskem, a později mezi Rumunskem a Ruskem. Do sovětské sféry vlivu se definitivně dostala až v průběhu druhé světové války. Z geopolitického hlediska, které bylo v sovětské vědě sice přezíráno, ale v diplomacii dosti akceptováno, ležela Besarábie v rámci tehdy velmi uznávaného Mackinderova „vnitřního půlměsíce“, přičemž z hlediska francouzské geopolitiky byla až do konce třicátých let součástí „cordon sanitaire“.

Vzhledem ke skutečnosti, že sovětská ideologie velmi citlivě reagovala právě na teoretické koncepty tzv. kapitalistických států, staly se oblasti, dříve patřící k Rusku (začleněné např. do Mackinderova vnitřního půlměsíce) jedním z prvních cílů obnovené sovětské expanze po uzavření paktu Molotov-Ribbentrop. Sovětské aspirace v tomto prostoru, jež byly ideologicky zdůvodňovány různými modifikacemi teorie světové revoluce a světového komunismu, vycházely ze standardních ruských zájmů, v první řadě ve snaze o získání úžin. V tomto případě bylo získání Besarábie prvním krokem na cestě k úžinám.

Úvodní část mé práce bude věnována dějinám Besarábie devatenáctého století, které byly formovány především snahou Ruska o ovládnutí regionu.

Jádrem práce bude analýza geopolitického významu Besarábie ze sovětského pohledu v roce 1940. Pokusím se zdůvodnit význam, který tato oblast měla pro v té době se rozšiřující sovětské postavení ve východní Evropě. Dále se budu snažit vyrovnat s možnou teorií, že okupace Besarábie mohla být prvním krokem při okupaci celého Rumunska, přičemž se zde sovětský zájem dostal do nesmiřitelného rozporu s německými zájmy. Nechtěl bych však vynechat prvek důležitý pro tehdejší Rumunské království, totiž skutečnost, že převážná část obyvatelstva Besarábie byla rumunské národnosti, což bylo sovětskou okupací potlačeno.

Práci chápu jako určité připomenutí, že velmocenské geopolitické zájmy dokáží bez větších problémů likvidovat přirozená práva malých či středních národů, což jsme měli možnost poznat sami.

Rámcová osnova

Úvod

(úvedení do tématu, heuristika, metodologie)

První část

Geostrategický význam Besarábie

(Besarábie mezi Ruskem, Rumunskem a Osmanskou říší, včlenění do Ruska a vyčlenění z něho, proměny geopolitické situace v meziválečném období)

Druhá část

Besarábie jako objekt sovětské expanze

(střetávání velmocí na Balkáně po vypuknutí druhé světové války, sovětská expanze po paktu Molotov-Ribbentrop, politický a vojenský tlak na Rumunsko, německé limity sovětské expanze – ekonomické zájmy Německa v Rumunsku)

Třetí část

Rumunsko-sovětský střet o Besarábii

(etnická skladba území, politické, ekonomické a společenské začlenění do Rumunska, rumunská zahraniční politika, proměna rumunského postavení po okupaci Besarábie a Sedmihradsko)

Závěr

(další vývoj besarabského fenoménu)

Seznam literatury

Dějiny druhé světové války 1939-1945. Sv. 3. Praha 1978.

Dima, N.: Bessarabia and Bukovina, East European Monographs, New York 1983

Goroděckij, G.: Gotovil-li Stalin upred'ujaščij udar? Moskva 1998.

Keegan, J.: Druhá světová válka. Praha 1999.

Kupka, J.S., Balkánský sud prachu, zapomenuté války, Český Těšín, 2003

Mel'uchov, N. M.: Upuščennyj šans Stalina, Veče, Moskva, 2001.

Mitrasa, M.: Moldova: a Romanian province under Russian rule: diplomatic history from the archives of the great powers, East European Monographs, New York 1983

Moravcová, D., Pečenka, M., Bělina, P., Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914- 1941, Praha, 1994

Švankmajer, M. - Veber, V. - Sládek, Z. - Moulis, V.: Dějiny Ruska, Praha, 1995

Taylor, A.J.P., Příčiny druhé světové války, Perfekt, Bratislava, 2005

Tejchman, M., Boj o Balkán, balkánské státy v letech 1939-1941, Academia, Praha, 1982

Tejchman, M.: Dějiny Rumunska, Praha, 1997

Tejchman, M., Válka na Balkáně, balkánské státy v letech 1941-1944, Academia, Praha, 1986

Van Meirs, W. P.: Bessarabian Question in Communist Historiography: Nationalist and Communist Politics and History-Writing, East European Monographs, New York 1994

Žukov, G. K.: Vzpomínky a úvahy. Sv. 1. Praha 2005

www.feldgrau.com

www.rkka.ru

www.ww2.dk